

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

Den granskade kvinnan.

En kvalitativ innehållsanalys om hur kvinnliga brottsoffer
framställs i svenska våldtäktsdomar.

Matilda Månsson

Kandidatuppsats SOPA 63

VT 2016

Handledare: Lupita Svensson

Abstract

Author: Matilda Månsson

Title: The examined woman [translated title]

Supervisor: Lupita Svensson

Assessor: Janicke Andersson

The debate about rape against women has been active in Sweden for many years. For instance there have been some criticisms that only a few women choose to report the crime to the police, and how the woman as a victim is treated during the legal action. The purpose of this essay has been to analyse how female victims are constructed in court judgements concerning rape in Sweden. I have based on a qualitative research approach, made a text analyse of court judgements concerning rape with the aim on how female victims have been described. The court judgements are from 2014-2015. The empirical findings have been analysed from a social constructive perspective and a gender perspective. The results showed mainly how the woman was described based on the ideals and stereotypical norms that exist about victims of sexualcrimes and women in general. Sometimes the woman was described by conditions that have no legal relevance, such as her sexuality.

Keywords: rape, victim, gender, social constructivism.

Förord

Jag vill här passa på att tacka min handledare Lupita Svensson som har stöttat mig i arbetet och hjälpt mig att strukturera mina tankar när allting har flutit ihop. Jag vill också tacka personalen på de tingsrätter som jag varit i kontakt med och som har varit behjälpliga i mitt sökande efter domar.

Matilda Månsson Eslöv 160601

Innehållsförteckning

1. Inledning	6
1.1 Problemformulering.....	6
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.3 Avgränsning	7
1.4 Begreppsdefinitioner	8
1.4.1 Våldtäkt	8
1.4.2 Dom	8
1.4.3 Kvinnor	8
1.4.4 Sexualitet	8
1.5 Uppsatsens fortsatta disponering.....	8
2. Orientering av kunskapsläget	9
2.1 Artikel- och litteratursökning	9
2.2 Tidigare forskning.....	9
2.2.1 Konstruktionen av idealiska offer.....	9
2.2.2 Kvinnan och rättsväsendet.....	11
2.3 Sammanfattning av kunskapsläget.....	13
3. Rättsliga förutsättningar	13
3.1 Från polisanmälan till domslut.....	13
3.2 Våldtäkt enligt 6 kap 1 § Brottsbalken (1962:700).....	14
3.3 Sammanfattning av rättsliga förutsättningar	15
4. Teoretiska utgångspunkter, perspektiv och begrepp	16
4.1 Normer och normalitet.....	16
4.2 Socialkonstruktivismen som teori	16
4.2.1 Stereotyper.....	17
4.3 Genusperspektiv.....	17
4.3.1 Genussystemet.....	18
4.3.2 Normativ femininet	19
4.4 Sammanfattning av teoretiska utgångspunkter	20
5. Metod	20
5.1 Metodmässiga överväganden.....	21
5.2 Metodens förtjänster och begränsningar	21
5.3 Urvalsprocessen	22
5.3.1 Material	23
5.3.2 Källkritik.....	24
5.4 Analysprocessen	25
5.5 Metodens tillförlitlighet.....	26
5.5.1 Min position.....	26
5.6 Forskningsetiska överväganden.....	27
6. Resultatredovisning och analys	28
6.1 Presentation av domar	28
6.2 Presentation av teman	29
6.3 Den idealiska kvinnan.....	29
6.3.1 Kvinnan som medbrottsling	29
6.3.2 Hora/madonna.....	31
6.4 Det idealiska sexualbrottsoffret	33
6.4.1 Rationell och förnuftig.....	33
6.4.2 Sargad och förstörd.....	36
6.5 Den granskade kvinnan	38
6.5.1 Kvinnan som avvikelse.....	38

6.5.2 Rannsakarad	40
6.6 Sammanfattning av resultatredovisning och analys	41
7. Slutdiskussion	42
7.1 Framtida forskningsprojekt	43
Referenslista	45
Bilaga 1	49
Bilaga 2	52

1. Inledning

I samband med min socionompraktik väcktes intresset för uppsatsens ämne. Jag fick läsa en tingsrättsdom om en kvinna som min kollega hjälpe utifrån hot och våld. Kvinnan hade anmält en man i sin närhet för en rad brott mot henne som person. Det var både psykiskt, fysiskt och sexuellt våld inblandat. Åklagaren hade dock valt att inte väcka åtal för samtliga punkter i brist på bevis. Efter att jag fått läsa domen upplevde jag den som stötande eftersom det var kvinnan (brottsoffret) som var den som blev granskad och i vissa fall kritiserad, framförallt i åtalspunkten rörande det sexuella våldet. Domen väckte såväl en frustration som en nyfikenhet inom mig för att se om framställningen av kvinnan var ett undantag eller om den speglade en generell bild av hur kvinnliga brottsoffer framställs i domar.

1.1 Problemformulering

Att bli utsatt för våldtäkt utgör en kränkning av en människas mänskliga rättigheter. Trots det förekommer det sexuella våldet över hela världen. I Sverige är det enligt Socialtjänstlagen (2001:453), SoL, socialtjänstens ansvar att bemöta och hjälpa de människor som har blivit utsatta för våld och sexuella övergrepp. Det är därför av vikt att vi som socionomer får kunskap som rör denna problematik.

Enligt statistik från Brottsförebygganderådet (BRÅ 2016) anmäldes 18100 sexualbrott i Sverige under 2015, 5920 rubricerades som våldtäkt. Samtidigt görs bedömningen att det finns ett stort mörkertal som inte väljer att upprätta en anmälan (ibid). Att det i högre grad är kvinnor än män som anmäler är tydligt då 99 % av brottoffren vid våldtäkt mot person över 18 år under 2014 var kvinnor (SOU 2015:55:72). Sverige har fått kritik av FN för det ökade våldet mot kvinnor och den rättsliga problematik som finns rörande våldtäktsbrottet (Wendt 2010:133). Kritiken grundar sig i den låga andelen brott som klaras upp, att få polisanmälningar leder till åtal, samt att få kvinnor som blir utsatta för våldtäkt väljer att polisanmäla. Wendt (ibid) menar på att rättsprocessen med den misstro och påfrestande granskning som denna innebär för brottsoffret, tros vara en stor bidragande orsak till att få kvinnor väljer att upprätta en anmälan.

En som har uppmärksammat nämnda problematik är advokaten Elisabeth Massi Fritz. Hon menar på att det finns ett patriarkalt synsätt på kvinnliga brottsoffer inom rättsväsendet. I en artikel från Expressen (2015) beskriver hon bland annat hur våldtäktsoffer ofta upplever rättegången som en ”andra våldtäkt”. Detta då kvinnan skuldbeläggs och tvingas utstå förnedrande frågor om sin kropp och sexualitet som inte är av relevans för rättegången. Inom samhällsdebatten och forskningen är uppgifterna ingen nyhet. Carol Smarts (1995:221)

forskning visade redan i mitten av 90-talet att vid sexuella övergrepp ansågs kvinnan som brottsoffer vara en bidragande orsak till våldet. Rätten problematiserade bland annat hennes kropp då den lockade männen till ”olagliga beteenden” (ibid). Utifrån en juridisk disciplin finns det en del svensk forskning på området. Ulrika Andersson (2004) har i sin avhandling *Hans ord eller hennes*, bland annat undersökt hur kvinnliga brottsoffer framställs och bedöms utifrån sitt kön i svenska sexualbrottsdomar. Anderssons (2004:264) avhandling visar på hur domstolen laborerar med en rad föreställningar om hur en kvinna ska bete sig samt vilka rättigheter hon har i förhållande till sitt kön. Exempelvis framställdes den kvinnliga kroppen som tillgänglig för gärningsmannen så länge kvinnan inte kunde bevisa att hon tydligt gjorts motstånd. Att kvinnans kropp på detta sätt är underställd mannens är utifrån ett genusperspektiv sedan länge kulturellt rotat i det tänkandet som finns kring de manliga och kvinnliga könen (Hirdman: 2001:19–20).

Trots att det gjorts en del tidigare forskning om hur kvinnliga brottsoffer framställs i sexualbrottsdomar anser jag att det är viktigt att granskningen fortsätter.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att analysera hur kvinnliga brottsoffer konstrueras i svenska våldtäktsdomar utifrån ett konstruktivistiskt- och ett genusperspektiv. Syftet mynnar ut i följande frågeställningar:

- Hur beskrivs kvinnliga brottsoffer i våldtäktsdomar?
- Hur kan dessa beskrivningar förstås utifrån ett konstruktivistiskt- och ett genusperspektiv?
- Hur kan dessa beskrivningar förstås utifrån våldtäktsbrottets rättsliga förutsättningar?

1.3 Avgränsning

Inledningsvis vill jag passa på att klargöra att jag inte kommer att granska vad som är gällande rätt då uppsatsen utgår från ett samhällsvetenskapligt perspektiv. Däremot kommer rättslig relevans att diskuteras.

I studien kommer jag att analysera våldtäktsdomar där kvinnor är brottsoffer. Jag har således valt bort domar som rör våldtäkt mot barn, vilket grundar sig i ett metodologiskt övervägande (se avdelning 5.3). Då mitt forskningsintresse grundar sig på hur kvinnor framställs kommer jag inte heller analysera domar där män är brottsoffer trots att det behövs större kunskap även i detta område (NCK 2014a). Med anledning av att offrets

personuppgifter oftast sekretessbeläggs har jag inte heller haft möjlighet att analysera hur kvinnan beskrivs utifrån sin etnicitet eller ålder.

1.4 Begreppsdefinitioner

1.4.1 Våldtäkt

Våldtäktsbegreppet kan ha olika betydelser beroende på i vilken kontext det används. I uppsatsen utgår jag från ordets juridiska innebörd (se avdelning 3.2) då avgränsningen används i domarna. Jag har dock valt att definiera händelsen som våldtäkt oberoende av domarnas domslut eftersom en friande dom inte utesluter att kvinnan blivit våldtagen.

1.4.2 Dom

En dom är domstolens slutgiltiga avgörande av saken i ett mål. I brottsmål är det enbart det som framkommit under huvudförhandlingen (rättegången) som ligger till grund för domen (Sveriges domstolar 2016). Vid användandet av ordet dom syftar jag på brottsmål som rör brottet våldtäkt enligt 6 kap 1 § Brottsbalken (1962:700).

1.4.3 Kvinnor

När jag använder ordet kvinnor syftar jag på personer över 15 år som definieras som kvinnor utifrån sitt biologiska kön. Syftet med benämningen grundar sig i studiens forskningsintresse att analysera framställningen av kvinnliga brottsoffer utifrån ett genusperspektiv. Jag lägger därför ingen aspekt i huruvida brottsofferna själva definierar sig som kvinnor. I viss tidigare forskning använder forskarna sig av andra benämningar. För att upprätthålla en röd tråd i texten har jag även i dessa sammanhang valt att använda ordet kvinnor.

1.4.4 Sexualitet

Med begreppet sexualitet menar jag personernas sexuella erfarenheter. Ordet syftar inte på sexuell läggning med hänvisning till att den inte har gått att utläsa av materialet.

1.5 Uppsatsens fortsatta disponering

Följande stycke syftar till att ge en hänvisning till läsaren om uppsatsens uppläggning. Hittills har jag introducerat och problematiserat mitt forskningsämne, samt redogjort för studiens syfte och frågeställningar, vilka fungerar som utgångspunkt för resten av uppsatsen. Vidare har jag avgränsat mitt uppsatsämne och redogjort innebörden av betydande begrepp. I följande kapitel kommer jag redovisa en orientering i det kunskapsläge som finns kring synen på kvinnor, brottsoffer och våldtäkt, i syfte att förankra uppsatsens frågeställningar samtidigt

som kapitlet fungerar som en referensram till analysresultaten. Efteråt presenteras de rättsliga förutsättningar som finns kring våldtäktsbrottet, innan studiens teoretiska urval presenteras. Jag redogör därefter mitt metodval där jag diskuterar för och nackdelar med metoden, min urvalsprocess, metodens tillförlitlighet, och de etiska överväganden som har gjorts gällande uppsatsen. I metodkapitlet görs även en närmare beskrivning av materialets uppbyggnad. Efter metoden presenteras resultatredovisning och analys i ett integrerat kapitel, där resultaten presenteras utifrån valda teman. Avslutningsvis ges en avslutande diskussion som ger konkreta svar på uppsatsens frågeställningar, samt en redovisning av de tankar som uppkommit under arbetets gång.

2. Orientering av kunskapsläget

I följande kapitel kommer jag att redogöra för den kunskap som finns om kvinnliga våldtäktsoffer. Utifrån studiens frågeställningar har jag valt att avgränsa mig till forskning angående allmänhetens och rättsväsendets attityder kring kvinnor, brottsoffer och våldtäktsbrottet. Inledningsvis kommer jag att redogöra för mitt tillvägagångssätt vid sökning av artiklar och litteratur. Efter det presenteras tidigare forskning, innan jag avslutningsvis sammanfattar väsentliga delar av den forskning som gjorts.

2.1 Artikel- och litteratursökning

För att skapa mig en uppfattning om kunskapsområdet började jag söka upp litteratur och artiklar kring brottsofferforskning och kvinnor som blivit utsatta för sexuella övergrepp. Sökningarna gjordes främst genom LUBsearch, SwePub och Lovisa. Jag använde generella sökord som: *våldtäkt*, *sexuella övergrepp*, *brottsoffer*, *genus*, *viktologi* och *victim*. På detta sätt fann jag avhandlingar, litteratur och artiklar som behandlade ämnet. Jag har även läst referenslistor i mitt funna material för att få tips om andra forskare och deras publikationer.

2.2 Tidigare forskning

Jag har valt att dela upp den tidigare forskningen i underrubriken ”Konstruktionen av idealiska offer” samt ”Kvinnan och rättsväsendet”.

2.2.1 Konstruktionen av idealiska offer

Inom den nordiska viktologi forskningen har det länge funnits ett intresse av att studera hur brottsoffer konstrueras utifrån människors förförståelse och attityder (Jägervi 2016:36).

Genom den avgränsning som gjorts kommer följande avsnitt att beröra forskning som visar på hur egenskaper hos brottsoffret påverkar hur samhället uppfattar deras trovärdighet.

Människors föreställningar kring hur ett offer bör bete sig är många. De normer som finns kring offer (och förövare) påverkar hur brottsoffskapet uppfattas (Jägervi 2016:41). En som har forskat kring detta är kriminologiprofessorn Nils Christie (1986). Christie använder sig av definitionen ”det idealiska offret” när han beskriver hur en person eller grupp av individer som ”när de drabbas av brott – lättast får fullständig och legitim status som brottsoffer” (Christie 2001:47). Hans bild av det ideala offret har enligt Jägervi (2016: 37) varit stilbildande för viktologi forskningen i stort, och är därmed relevant att redogöra. Genom Christies begrepp ges en förståelse för hur vissa personer, eller grupper lättare får ett erkännande som offer. Det idealiska offret är inte detsamma som det ”vanligaste offret” utan är konstruerat som en idealbild som ger offret en offentlig status och således en större chans till upprättelse (Christie 2001:47). Christie (2001:48) menar på att ett idealiskt offer både är svagt (exempelvis; kvinna, barn) och upptaget med ett acceptabelt projekt (exempelvis; arbeta), samtidigt som personen ska befinna sig på en plats som hen inte kan klandras för att befinna sig på (exempelvis; mataffären). Vidare krävs det att förövaren är stor och ond, samt okänd för offret sedan tidigare (ibid). Förutsättningarna innebär att offret inte kan nå full status som offer enbart grundat på sitt eget agerande, hen (hon) är dessutom beroende av egenskaper hos förövaren.

Vid mål som rör sexuella övergrepp mot kvinnor visar forskningen på att det finns speciella föreställningar kring hur offret bör bete. Bland annat förväntas kvinnan må dåligt och vara ledsen efter ett övergrepp. Uppfylld inte idealbildens får kvinnan svårare till såväl rättslig upprättelse som stöd genom samhället (Green 2007:91–119).

En som forskat om föreställningar kring just våldtäktsoffer är Stina Jeffner. I sin avhandling ”Liksom våldtäkt typ” (Jeffner 1998) analyserar hon ungdomars attityder kring brottet våldtäkt. Resultatet visar på hur ungdomarna villkorar vad en våldtäkt innebär baserat på egenskaper och beteenden hos såväl offret som förövaren. Jeffner (1998:224) menar att dessa föreställningar säger att alla sexuella handlingar som sker ”efter att kvinnan¹ har sagt nej” utgör en våldtäkt. Klassificeringen gäller således bara så länge följande punkter är uppfyllda;

- Kvinnan har sagt nej på ”rätt sätt”.
- Kvinnan inte är kär i killen efteråt.

¹ Avhandlingen visar på ungdomarnas föreställning om att kvinnor utgör offer och män förövare vid våldtäkter (Jeffner 1998).

- Varken mannen eller kvinnan varit allt för fulla.
- Kvinnan inte kan tolkas som en hora.
- Mannen kan tolkas som ”normal”.
- Kvinnan mår dåligt efteråt.

Brister kvinnan eller mannen i något av dessa hänseenden sker en förskjutning av våldtäktsdefinitionen och vad som utgör en våldtäkt. Uppfylls inte villkoren anses kvinnans (offrets) trovärdighet sjunka (ibid).

Christian Diesen (2005:217) menar på att det finns en problematik inom rättsväsendet då attityder kring offer i allmänhet och kvinnor i synnerhet, ofta påverkar utgången i rättsprocessen. Vid våldtäktsmål där kvinnan är offer och mannen förövare blir det exempelvis svårare för kvinnan att få upprättelse om parterna inte stämmer in i de schablonbilder som konstruerats kring offer och förövare (ibid). Christie (2001:48) exemplifierar nämnda resultat genom att jämföra en ung oskulds med en erfaren prostituerads chanser till rättslig upprättelse vid våldtäkt. .

2.2.2 *Kvinnan och rättsväsendet*

I boken ”Likhet inför lagen” (Diesen et al. 2005) skriver Diesen (2005:208) att juridiken historiskt sett är uppbyggd utifrån en ”manlig aktörsroll” vilket avspeglas genom en bristande jämställdhet mellan män och kvinnor inom rättsväsendet. Detta trots att den nationella lagstiftningen är könsneutral (ibid). Nedan kommer jag presenteras en rad forskning med kopplingar till denna problematik.

I sin forskningsstudie ”Kön och juridik i socialt arbete”, har Astrid Schlytter (1999) analyserat 400 LVU² domar. Studien är av relevans för uppsatsen då Schlytter lyfter fram hur normföreställningar kring flickor och pojkar (kvinnor och män) utgör avgörande faktorer i rättens bedömningar. Bland annat visade resultatet på att det förekom domar där kvinnan omhändertogs på grund av att hon var sexuellt aktiv (inte prostitution). Det ansågs helt enkelt problematiskt att hon ”levde ut sin sexualitet” eller hade ”ett sexuellt utmanande sätt”(Schlytter 1999:91). Det ska tilläggas att inte i en enda av de domar Schlytter (1999:93) analyserat förekom omhändertagande av män grundat på en liknande anledning. Schlytter menar på att detta ger männen ett större sexuellt handlingsutrymme. Liknande slutsats drogs av vad som ansågs vara skadligt beteende, eller hur stor alkohol och drogkonsumtion som ”accepterades” hos könen (Schlytter 1999:138). Schlytter (1999:135) menar på att lagens könsneutrala rekvisit i själva verket har ett kön. Studien visar på att normerna regleras av det

² Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

som kan sägas vara kvinnors fysiska, sexuella och politiska sårbarhet i samhället. Denna sårbarhet grundar sig i mönstret att kvinnor som grupp är extra utsatta i relationen till mannen (Schlytter 1999:95). Forskningen visar på hur de rättsliga normerna vid ett LVU kommer till korta då de i syfte att skydda kvinnan istället bidrar till att upprätthålla maktrelationen mellan kvinnor och män. När kvinnan blivit utsatt för sexuella övergrepp eller misshandel, och har ett självskaðebeteende till följd av våldet, är det således hon som omhändertas (ibid). Med andra ord görs kvinnan (offret) till bärare av problemen (Schlytter 1999:138–139).

En annan forskare som problematiserat detta är kriminologen Carol Smart (1995). Det ska nämnas att Smarts forskning inte är gjord utifrån en svensk kontext och därmed inte säger något om just det svenska rättsväsendets normföreställningar kring dessa brottsoffer. Detta till trots är Smarts resultat av intresse att redogöra då hon har forskat inom en rad områden som är av relevans för uppsatsen, så som ensamstående kvinnor, kvinnor som blivit utsatta för våld och prostitution. I dessa sammanhang anser Smart (1995:221,224) att rättsväsendet ser kvinnan som en del av problematiken då hennes kropp inbjuder till olagliga beteenden.

Hur offrets kropp produceras tas även upp i Ulrika Anderssons (2004) avhandling ”Hans ord eller hennes?”. Utifrån ett straffrättsligt perspektiv studerar Andersson bland annat hovrättsdomar kring mål som rör våldtäkt och sexuella övergrepp mot person över 15 år. Resultatet sammanfattas genom att lyfta fram hur offrets viljeuttryck, och synen på offrets kropp som tillgänglig utgör två rådande diskurser (Andersson 2004:264–265). Om inte offret själv avgränsade sin kropp genom motstånd och tydliga protester ansågs den tillgänglig för andra. Andersson påpekar att det förekom enstaka domar (motdiskurser) där man fokuserade på förövarens våld istället för offrets vilja, där offrets kropp sedermera producerades som avgränsad och oantastbar (ibid). I boken ”Rätten ur ett genusperspektiv” presenterar forskaren Helena Sutorius (1999) sin studie av det så kallade ”Södertäljemålet”³. Sutorius använder våldtäktsmålet som utgångspunkt när hon problematiserar den generella rättsliga problematiken vid sexuella övergrepp. Sutorius (1999:53–58) undersökte domarna utifrån samtliga tre instanser, tingsrätt, hovrätt och högsta domstolen. I studien problematiserar Sutorius (1999:58–59) hur det är kvinnan som hamnar i fokus vid en prövning där männen ska stå till svars. Sutorius menar att fokuset hamnar på kvinnans eventuella *motstånd* till våldtäkten, samtidigt som föreställningar om kvinnans kön och sexualitet avspeglas i de olika domarna (ibid). Hon lyfter fram hur kvinnans beteende och agerande blir centrala i samtliga instanser, och att bedömningarna skiljer sig åt beroende på de tolkningar och värderingar som

³ NJA 1997 S.538. Var ett medialt uppmärksammat sexualbrottsmål från 1997. Det rörde en så kallad ”gruppvåldtäkt” av en kvinna som blivit utnyttjad sexuellt av tre olika män (Sutorius 1999:54).

tillskrivs hennes beteende. Bland annat laborerar domstolarna med hennes berusningspåverkan och såg den som en orsak till att inte kunna döma männen för våldtäkt (Sutorius 1999:55–57). Vidare förs diskussioner kring när en kvinna ”normalt” sätt vill ha sex eller vilken sorts beteende som indikerar på en vilja från kvinnans sida (Sutorius 1999:64). I likhet med resultatet från Anderssons (2004) avhandling tycks frånvaron av ”uttryckt motstånd” tyda på en frivillighet och vilja hos offret. Sutorius (1999:65) menar på att det i bevisprövningen laboreras med denna ”vilja” utifrån premisser som vanligtvis inte utgår från kvinnans perspektiv.

2.3 Sammanfattning av kunskapsläget

Forskningen visar på att det finns en rad konstruktioner kring hur ett idealiskt offer förväntas bete sig och agera. Mycket av den forskning som gjorts har sin utgångspunkt i Nils Christies (1986) forskning om ”det idealiska offret”. Benämningen ses som ett samlingsnamn för de offer som har störst chans att nå offentlig status som just offer. När det gäller föreställningar om våldtäktsoffer visar såväl Jeffners (1998) som Greens (2007) forskning på att det finns en rad förväntningar angående offrets beteende och mående både innan och efter våldtäkten. I den forskning som presenterats angående hur kvinnor uppfattas inom rättsväsendet, framkommer det att rätten inte alltid är så könsneutral som den syftar till (Diesen 2005). Vidare framkommer det att sexualbrottsmål där kvinnor är brottsoffer genomsyras av normativa föreställningar om kvinnor (exempel Schlytter 1999).

3. Rättsliga förutsättningar

Våldtäktsdomarna som analyseras i uppsatsen utgår från nationell lagstiftning. För att få en förståelse för domarnas rättsliga förutsättningar är det därför av vikt att presentera aktuell lagstiftning. Inledningsvis redogörs för grundläggande principer inom rättsväsendet, samt hur processen ser ut från polisanmälan till domstolsförhandling. Därefter följer en kort redovisning av 6:1 BrB och några av de betydande reformer som har gjorts i paragrafen.

3.1 Från polisanmälan till domslut

När en polisanmälan upprättas ska det i regel inledas en förundersökning så länge det inte är uppenbart att brottet inte går att utreda. Förundersökningen syftar till att utreda vad som har hänt, samla in bevis och få klarhet i om det ska väckas åtal för brottet, se vidare 23 kap Rättegångsbalken (1942:740), RB. Det är åklagaren som tillsammans med polisen utreder

brottet och de kan under förundersökningen hålla förhör med såväl den brottsmisstänkte, brottsoffret och vittnen (Åklagarmyndigheten 2016). Förundersökningen ska bedrivas objektivt och så skyndsamt som möjligt (23:4 RB). Om det anses omöjligt att bevisa att det förekommit brott kan förundersökningen läggas ner (ibid). Åklagaren kan sedan väcka åtal genom att skicka en stämningsansökan till domstolen (45:4 RB). Stämningsansökan innehåller en gärningsbeskrivning som är helt avgörande för domstolens prövning eftersom rätten inte får döma för annan gärning än den som åklagaren för talan om (30:3 RB). I brottmål har åklagaren bevisbördan för de omständigheter som måste vara utredda för att domstolen ska kunna meddela en fällande dom. (Wennberg 2014:21). Kravet på bevisningens styrka brukar formuleras ”ställd utom rimligt tvivel” vilket innebär att det praktiskt sett ska kunna uteslutas att det förhåller sig på något annat sätt än den åklagaren påstår. Beviskravet är alltså mycket högt. Rätten gör således inte en egen utredning, utan tar ställning till åklagarens framställning (ibid). I våldtäktsmål saknas ofta bevis och direkta vittnesiakttagelser vilket gör att man lägger stor vikt vid att bedöma trovärdigheten i parternas berättelser, speciellt målsägandes uppgifter. Man tittar följaktligen på i vilken mån berättelsen är rik på detaljer, logisk, klar, levande, påvisat sanningsenlig i viktiga enskildheter, samt fri från felaktigheter, motsägelser, överdrifter, svårförklarliga moment eller tvekan i avgörande delar (se bland annat NJA 2010 s 671⁴). De vittnesuppgifter som är vanliga vid våldtäktsmål rör oftast vad målsägande har anförtrott sig om och berättat angående våldtäkten (Nord 2009:64ff). Enligt huvudregeln i 36:1 RB *får var och en som inte är part i målet, höras som vittnen.*

3.2 Våldtäkt enligt 6 kap 1 § Brottsbalken (1962:700)

Den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar en person till samlag eller till att företa eller tåla en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt till fängelse i lägst två och högst sex år.

Detsamma gäller den som med en person genomför ett samlag eller en sexuell handling som enligt första stycket är jämförlig med samlag genom att otillbörligt utnyttja att personen på grund av medvetlöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada eller psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation. (6:1 st 1,2 BrB)

⁴ Bevisvärdering i mål om sexualbrott.

Såväl synen på vem som kan utsättas för våldtäkt och vad våldtäkt innebär har förändrats genom åren. När Brottsbalken trädde i kraft 1965 kriminaliserades våldtäkt inom äktenskapet. Det ska dock tilläggas att omständigheten sågs som förmildrande (NJA 1962 s. 171). Inledningsvis var det enbart kvinnor som kunde utsättas för brottet, det var först genom 1984 års reform som lagstiftningen blev könsneutral. Då skrevs det in i lagen att både män och kvinnor kunde vara såväl förövare som brottsoffer. Vid denna tid utvidgades våldtäktsbestämmelsen till att utöver samlag även innefatta sexuellt umgänge som är *jämförligt* med samlag (Asp 2010:58–59). Reformen innebar också att kvinnans handlande före våldtäkten, hennes utseende eller hennes relation till förövaren inte längre skulle innebära förmildrande omständigheter (Sutorius 1999:60). 1998 genomfördes ytterligare en reform som kom att fokusera på *kränkningens art*, snarare än den sexuella handlingen vid bedömningen av våldtäkt (Asp 2010:58–59). Genom 2005 års reform utvidgade man bestämmelsen av våldtäkt ytterligare. Bland annat blev rekvisitet att *otillbörligt utnyttja någon som befinner sig i ett hjälplöst tillstånd* klassats som våldtäkt (tidigare sexuellt tvång) (Prop. 2004/05:45). Våldtäktsbrottet omfattade därmed personer som av berusning, sömn, medvetslöshet eller en annan likande omständighet befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd. Den senaste uppdateringen skedde 2013 där bland annat rekvisitet *hjelplöst tillstånd* ersattes med *särskilt utsatt situation*. Målet med lagändringen var att tydliggöra att när brottsoffret möter förövaren med passivitet ska detta utgöra våldtäkt. Man utvidgade även rekvisiten till att otillbörligt utnyttja någon som av *allvarlig rädsla* befunnit sig i en särskilt utsatt situation (Prop. 2012/13:111).

För att en person ska kunna dömas för våldtäkts krävs det enligt huvudregeln i 1:2 BrB att gärningen har skett *uppsåtligen*. För en fällande dom fordras det med andra ord att förövaren antingen har förstått eller velat genomföra våldtäkten (Asp 2010:54). Enligt lagstiftningen kan man därmed inte våldta en person över 15 år genom oaktsamhet.

3.3 Sammanfattning av rättsliga förutsättningar

Beviskraven i brottsmål är högt satta då ”det ska vara ställt utan rimlig tvivel” att det inte förhåller sig på något annat sätt än den åklagaren åberopar (Wennberg 2014:21). I våldtäktsmål läggs det stort fokus på parternas utsagor, och det ställs bland annat krav på en logisk, detaljrik och kontinuerlig berättelse (NJA 2010 s 671). För att uppfylla brottsrekvisiten i 6:1 1,2st BrB måste samlaget (eller handling som är jämförbar med samlag) skett mot personens vilja. Detsamma gäller om personen otillbörligt utnyttjats när hen befunnits sig i en

särskilt utsatt situation. Sedan BrB trädde i kraft 1965 har det gjorts en rad betydande reformer i våldtäktsparagrafen. Brottet har således utvidgats och omfattar idag fler gärningar vad gäller bland annat våld och tvång, samt sakförhållandena kring den sexuella handlingen.

4. Teoretiska utgångspunkter, perspektiv och begrepp

I nedanstående kapitel kommer jag att redogöra mina grundläggande teoretiska utgångspunkter, perspektiv samt relevanta begrepp. Presentationen syftar till att visa utifrån vilka förutsättningar jag har tolkat och analyserat uppsatsens empiri. Uppsatsens huvudsakliga utgångspunkter grundar sig på socialkonstruktivismen som perspektiv, och ett genusperspektiv. De teoretiska ingångarna kommer nedan att presenteras närmare. Inledningsvis kommer jag att kortfattat beskriva begreppen ”normer” och ”normalitet” då de är återkommande i de teoretiska utgångspunkterna.

4.1 Normer och normalitet

Utifrån ett sociologiskt perspektiv ser man *normalitet* som ett kulturellt önskvärt beteende skapat genom en grups kollektiva förväntningar kring människors beteenden och ageranden (Svensson 2007:18). En norm blir således en regel eller föreskrift som individen eller gruppen bör förhålla sig till (Östnäs 2007:63). Svensson (2007:19) menar på att våra normer är situationsbundna och därför skiljer sig åt mellan olika sammanhang. Olika normer styr hur vi beter oss beroende på vilken kontext vi befinner oss i. Normerna kan ändras beroende på om vi befinner oss hemma, på arbetet eller i affären (ibid). Svensson (ibid) menar på att det i samtliga sammanhang finns såväl normer som avvikelser. Dessa kan ses som varandras motpoler. Det som avviker (är annorlunda, påkallar uppmärksamhet) hotar således det normala men utgör även en möjlighet till en förändring av våra uppfattningar (ibid).

4.2 Socialkonstruktivismen som teori

Ett grundantagande inom socialkonstruktivismen är att verkligheten är socialt konstruerad (Berger och Luckmann 1998:10), vilket innebär att det som människan ser som naturligt och självklart istället utgör en social konstruktion (Wenneberg 2010:62). Mycket förenklat innebär det att verkligheten som vi ser den är konstruerad och skapt genom våra tolkningar av den. Genom att socialt konstruera den sociala verkligheten i samverkan med andra

människor påverkas den enskilda individen till vad som anses naturgivet för just den personen i just den kontexten. Mattsson (2010:28) menar på att det ligger i människans sociala natur att delge sina erfarenheter och tolkningar av verkligheten vi befinner oss i. Genom sociala processer (hur vi talar och agerar) konstruerar vi således gemensamma antaganden om hur saker och ting är. Människan utvecklar genom detta en förståelse för hur människor bör agera och vara utifrån exempelvis sitt biologiska kön, sin sexualitet eller etnicitet (ibid). I relation till uppsatsens syfte om hur kvinnliga brottsoffer konstrueras blir socialkonstruktivismen en intressant teoretisk utgångspunkt. Främst eftersom den innebär en möjlighet till att synliggöra olika konstruktioner och kritiskt granska det som ses som ”naturligt” (Wenneberg 2010:68).

Wenneberg (2010:62–63) menar att huruvida vi uppfattar olika fenomen och företeelser som naturliga är beroende av sociala och föränderliga processer. På detta sätt är människans uppfattning kring ”självklara” saker som kroppsspråk, normer och sexualitet ingen naturlig företeelse utan snarare något socialt konstruerat (ibid). Tillexempel är det inom västvärlden naturligt att uttrycka sorg genom gråt, det är inget vi reflekterar över, ”vi bara gör”. Att uttrycka sorg genom att skrika hysteriskt eller dra i sitt hår, skulle därför uppfattas som överdrivet och ”tillgjort”, medans reaktionen anses naturlig i andra delar av världen (ibid).

4.2.1 Stereotyper

Mattsson (2010:42) tar upp begreppet *stereotyper* när hon talar om konstruktioner. Hon menar att det kring en individ eller grupp skapas vissa förväntningar som personen förväntas leva upp till. Stereotypifieringen utgör sedan en begränsning då hen blir låst i dessa föreställningar och sedermera blir osynliggjord utifrån sig själv som individ. Mattsson (ibid) skiljer på positiv och negativ stereotypifiering, men påpekar att oberoende av indelningen så innebär det att personen i fråga blir begränsad i hur hen blir sedd, tolkad och uppfattad. Man tar enkelt uttryckt fasta på enkla, lättförståeliga och (i kontexten) erkända egenskaper, som sedan representerar allt hos personen/gruppen. Begreppet är användbart då det synliggör vilka föreställningar och förväntningar det finns kring kvinnliga brottsoffer, både som grupp och på individnivå.

4.3 Genusperspektiv

Inledningsvis kommer jag att kort presentera genusperspektivets generella utgångspunkter samt hur genus kan förstås. Efter det går jag vidare och presentera mina teoretiska utgångspunkter i form av Yvonne Hirdmans (1998) teori om *genuskontraktet* samt Ingrid Landers (2003) begrepp om *normativ femininet*.

Genusperspektivet har sin utgångspunkt i den socialkonstruktivistiska teorin (Mattson 2010:56). Mattson (2010:54) lyfter fram att det genusvetenskapliga fältet idag innehåller såväl kvinnoforskning (konstruktionen av genus, hur kvinnors situation och femininet konstrueras), en genusforskning där relationen mellan män och kvinnor lyfts fram, samt en mansforskning (hur män och maskulinitet konstrueras). I uppsatsen ligger huvudfokus på hur kvinnan konstrueras; främst utifrån hennes kön men även i relation till mannen.

Jag har valt att använda begreppet *genus* som ett teoretiskt verktyg då det kan hjälpa mig att belysa och beskriva skillnaderna mellan ”könen”, samt konstruktionen av feminiteter (kvinnligheter) i olika sammanhang (Lander 2003:27–28). Hirdman (2001:16) menar att användandet av begreppet ger oss en större möjlighet att förstå och diskutera utbreddheten av de förställningar som finns om kvinnor och män. Genusbegreppet täcker in mer än det biologiska könet och våra kroppar, och ger oss därmed möjlighet att diskutera tankar om manligt/kvinnligt (ibid).

4.3.1 Genussystemet

För att synliggöra de feministiska grundtankarna om att kvinnor som grupp har mindre makt än män använder sig feminister utav olika benämningar; genusystem, patriarkat och könsmaktsordning. Oavsett benämningen har begreppen den gemensamma synen att kvinnan systematiskt underordnas mannen (Wendt & Åse 1996:7). Det är han som utgör normen och kvinnan det avvikande som måste förhålla sig till mannen. För den radikalfeministiska teoribildningen utgör könsmaktsordningen och ojämlikheten mellan män och kvinnor grunden för alla sociala orättvisor. De ser det som ett patriarkalt universellt system där mannen dominerar kvinnan (Mattsson 2010:48). Mattson (2010:48) menar på att det finns en rad olika feministiska teoribildningar som har olika syn på kvinnoförtrycket. De är däremot av den gemensamma åsikten att kvinnan förtrycks i samhällets alla olika delar; i det offentliga och i det privata, på individ- och på gruppnivå (ibid).

I Sverige lanserades begreppet genusystem av historikern och genusforskaren Yvonne Hirdman (1998), när hon ville synliggöra och förstå kvinnors underordning. Hirdman har sin utgångspunkt i den socialkonstruktivistiska teoribildningen om hur vi konstruerar ”kvinnligt” och ”manligt” utefter våra föreställningar kring könen. Vi föds därför inte till man eller kvinna utan det är något som socialt skapas. Hirdman (1998:51) ser genusystemet som en ”ordningsstruktur av kön” som har blivit basen för såväl de ekonomiska som de sociala och politiska ordningarna.

Genussystemet utgår från två bärande logiker. Den ena är *dikotomin*; isärhållandet av

könen och hur föreställningar om kvinnligt och manligt inte ska blandas. Den andra logiken är *könshierarkin*; att mannen utgör ”normen” och kvinnan det ”avvikande” (ibid). Enligt Hirdman (ibid) är logikerna sammankopplade; mannen som norm legitimeras genom isärhållandet vilket gör att han blir överordnad kvinnan. I boken ”Genus- om de stabila föränderliga former” (Hirdman 2001) vidareutvecklar hon sina tankar om mannen som norm. Hirdman (2001:59–60) menar på att mannen utgör det självklara och naturliga som kvinnan ständigt måste mätas och vägas mot, i relationen är han människan och hon könet. Teorin ser detta som en djup kulturell självklarhet som finns överallt i samhället; i såväl den sociala interaktionen som i språket (ibid)

Inom genussystemet kan man urskilja vad Hirdman (1998:54) kallar ”genuskontrakt”. Det innebär att tycks finnas ett osynligt kontrakt i varje samhälle och varje tid som definierar män och kvinnor utifrån deras kön och i relation till varandra.

Genuskontraktet är således mycket konkreta föreställningar, uppspaltade på olika nivåer, om hur män/man, kvinnor/kvinna ska vara mot varandra: i arbetet- vilka redskap som tillhör vem, i kärleken vem som ska förföra vem, i språket- hur de ska prata, vilka ord de får använda, - gestalten/den yttre formen, vilka kläder som är de tillåtna, hur långt håret ska vara, etc etc, i all otrolig detaljrikedom. (Hirdman 1998:54)

Genom kontraktet synliggörs könets ojämna handlingsutrymmen. Mannens frihet har ständigt uppmuntrats medan kvinnans frihet har bundits av barnafödandet, kontroll, lagstiftning och kulturella seder (Hirdman 1998:54–55).

Genussystemet är således något som återskapas och rekonstrueras över tid (ibid). Enligt Hirdman (1998:54) får det innebörden att kvinnan själv är delaktig i skapandet av sin underordning till mannen. De är därmed en lika integrerad del av systemet som männen. Hirdman (2001:75) menar på att de flesta kvinnor har bejakat och accepterat underordningen även inom de mest extrema genusordningarna när de upplevs som självklara.

4.3.2 Normativ femininet

Jag har valt att använda mig av Landers (2003) begrepp om ”normativ femininet” som hon från början använde i sin avhandling, ”Den flygande maran: en studie om åtta narkotikabrukande kvinnor i Stockholm” (Lander 2003). Begreppet har precis som Hirdmans teori om genussystemet sin teoretiska utgångspunkt inom det socialkonstruktivistiska

perspektivet (Lander 2003:26). Kortfattat innebär det ett antagande om ”vissa historiskt och kulturellt bundna normativa förväntningar på hur en kvinna skall och bör vara” (ibid). Lander (2003:33) hänvisar sin förståelse för den normativa femininiteten till Dorothy Smith (1990) och hennes begrepp ”femininity as discourse”. Lander (ibid) menar på att genus är socialt konstruerat genom vissa kulturellt och klassmässigt färgade handlingsmönster för kvinnan, vilket innebär att hon skapar sig själv beroende på den kontext hon befinner sig i. Processen sker i relation till vad som anses vara passande och anständigt när det kommer till hur en kvinna ska vara och bete sig i ett visst kulturellt och socialt sammanhang (ibid). Således kan begreppet ge oss en förståelse för hur kvinnorna (och männen) i uppsatsens analysmaterial förhåller sig till de bilder av femininitet som konstruerats genom sociala relationer. Lander (2003:35) påpekar hur kvinnans sexualitet ses som en central del i skapandet av den normativa femininiteten.

4.4 Sammanfattning av teoretiska utgångspunkter

För att ge en sammanfattad bild av studiens teoretiska utgångspunkter och utifrån vilka verktyg jag har analyserat mitt material presenteras här en kort summering. Jag utgår i huvudsak ifrån den socialkonstruktivistiska teoribildningen som ger oss möjlighet att kritiskt granska det som uppfattas som naturligt och självklart (Wennberg 2010:68). Som utgångspunkt ser man helt enkelt det ”självlara” som något människor socialt har konstruerat utefter sina föreställningar kring hur någonting är (Mattson 2010:28). Här blir även Mattsons (2010) begrepp om ”stereotyper” användbart.

Även genusperspektivet utgör en central teoretisk utgångspunkt i analysförfarandet. Perspektivet har sin grund inom socialkonstruktivismen, och ger mig bland annat möjlighet att förstå hur kvinnan konstrueras i förhållande till sitt kön och mannen som norm. Här används främst Hirdmans (1998) teori om ”genussystemet” och Langers (2003) begrepp ”normativ femininet”.

5. Metod

I följande avsnitt kommer jag att presentera hur jag har gått tillväga för att genomföra min studie. Jag kommer redogöra val av metod, mitt urvals och tillvägagångssätt, samt föra en diskussion kring metodens tillförlitlighet. Avslutningsvis presenteras de etiska överväganden som jag har gjort gällande studien.

5.1 Metodmässiga överväganden

Syftet med uppsatsen är att analysera hur kvinnliga brottsoffer konstrueras i svenska våldtäktsdomar. För att kunna uppfylla syftet valde jag en kvalitativ forskningsansats. Denna ansats ger mig möjlighet att fokusera på ord och beskrivningar av brottsoffret istället för att få fram mätbara resultat (Bryman 2011:340, Ahrne & Svensson 2011:12). Jag har valt en socialkonstruktivistisk vetenskapsteoretisk ingång då jag vill förstå hur brottsoffer konstrueras genom den språkliga framställningen i domarna. Inom socialkonstruktivismen anser man att konstruktionerna är något som sociala aktörer (i mitt fall domstolen) skapar (Bryman 2011:37), vilket jag problematiserat i problemformuleringen. Innan jag började analysen hade jag ingen tydlig teori som ingångspunkt vilket enligt Bryman (2011:28) speglar ett *induktivt* angreppssätt. Dock vill jag klargöra att jag inte anser mig ha haft en renodlad induktiv ingång i genomförandet av studien med hänvisningen att jag i frågeställningarna har utgått från både ett konstruktivistiskt perspektiv och ett genusperspektiv.

Som metod har jag valt att göra en textanalys (Boréus 2011). May (2001:212) menar på att man genom textanalysen kan få kunskap om hur ett fenomen konstruerades i den kontext som texten skapades i. Då jag analyserat hur brottsoffer framställs i våldtäktsdomar kändes detta som ett lämpligt metodval. Vid analysen av domarna har jag valt att genomföra en kvalitativ innehållsanalys. Detta tillvägagångssätt ger mig möjlighet att hitta bakomliggande teman som rör studiens syfte (Bryman 2011:505). Angreppssättet ger mig även möjlighet att få svar på hur brottsoffrena definieras och framställs (Johansson & Öberg 2008:83), vilket är av relevans för nämnda syfte.

5.2 Metodens förtjänster och begränsningar

Mitt metodval har både förtjänster och begränsningar vilket diskuteras i följande stycke. Domarna som jag analyserat har inte skapats i något specifikt forskningssyfte vilket Bryman (2011:489) benämner som en fördel. Detta innebär att materialet inte har utsatts för några reaktiva effekter av mig som forskare. Domarna har därmed inte påverkats av mina värderingar och uppfattningar utan har producerats i ett annat syfte. Genom att undvika påverkans effekter höjs dessutom studiens trovärdighet (se avdelning 5.4). Hade jag istället valt att göra observationer eller intervjuer hade dessa varit oundvikliga (Bryman 2011:443,489). Däremot bygger metoden och analysförfarandet på att jag gjort min tolkning av materialet, vilket ofta ses som en svaghet (Bryman 2011:297). Det är dock omöjligt att

analysera domarna utan att jag skapar en egen tolkning (ibid). Oberoende av den metod eller ansats som jag väljer för studien kommer mina slutsatser på ett eller annat sätt avspegla mina personliga tolkningar (Bryman 2011:501). Med hänvisning till detta har jag en hög transparens i beskrivningen av analysförfarandet, samtidigt som jag noggrant motiverat de tolkningar som gjorts av materialet under min analys.

En annan fördel med metoden är att den är öppen, vilket har gjort att jag enkelt kunnat beskriva mitt tillvägagångssätt och hur jag genomfört analysen (Bryman 2011:296). Den ger mig även möjlighet att få tillträde till ett fält som annars hade varit svåråtkomligt främst av etiska skäl. En nackdel med metoden är att det är svårt att få svar på ”varför frågor” (ibid). Dessa frågor är inte av relevans för mitt syfte och har därmed inte utgjort något hinder för uppsatsen. Däremot hade det varit en intressant infallsvinkel för att få en fördjupad förståelse kring uppfattningen av bakomliggande orsaker till de kategoriseringar som görs.

5.3 Urvalsprocessen

I urvalsprocessen har jag valt att utgå från studiens syfte och frågeställningar, ett så kallat *målstyrt urval* (Bryman 2011:350). Det finns ett strategiskt inslag då jag har utgått från vissa egenskaper i materialet vid insamlandet av empirin (Bryman 2011:434). Studiens syfte har avgränsat mig till både den målgrupp och det material som analyseras. Innan jag startade materialinsamlingen visste jag därför att domarna skulle röra brottet våldtäkt samt att målsägande skulle vara av kvinnligt biologiskt kön. Svensson och Ahrne (2011:24) menar på att man behöver göra specifika avgränsningar då det är svårt att studera allt inom ett fält. Genom att välja ut en brottsrubricering (6:1 § BrB) undvek jag olika lagstiftningar samtidigt som jag fick en bättre inblick och en större kontinuitet i materialet (ibid). Bryman(2011:285–287) påpekar att det vid innehållsanalyser är av vikt att beakta valet av tidsperiod. Eftersom studien syftar till att analysera domarna utifrån ett nutidsperspektiv gjorde jag avgränsningen att använda domar med en så hög aktualitet som möjligt.

För att få tag på materialet började jag med att ringa en tingsrätt för att begära ut våldtäktsdomar från 2015. Jag fick där information om att deras handlingar inte sorterades utefter brottsrubriceringen. De gav mig en beställningslista med samtliga målnummer på brott mot person som hade behandlats i tingsrätten under åren 2014-2015. Jag begärde ut handlingarna på de målnummer där saken rörde våldtäkt, alternativt våldtäkt mm från 2015, sammanlagt 23 stycken. Efter ett par timmar fick jag besked via mejl att det enbart fanns en dom bland de begärda handlingarna och att resterande var ”beslut med avskrivning av målet”. Eftersom det var få våldtäktsmål som visade sig leda till en dom bestämde jag mig för att

använda mig av en tidsbegränsning mellan åren 2014-2015. Anledningen till avgränsningen beror på min bedömning att 2014 fortfarande kan anses vara aktuellt utifrån studiens nutidsperspektiv. Jag har velat undvika att gå längre bak i tiden med hänvisning till reformen som gjordes i våldtäktsparagrafen 2013 (se avdelning 3.2). Jag kontaktade därefter ytterligare tre tingsrätter och fick ut deras beställningslistor med målnummer. Anledningen till att jag valt olika tingsrätter grundar sig på att jag inte haft ett forskningsintresse av hur en särskild domstol beskriver kvinnorna. Jag valde ostrukturerat ut ett antal målnummer hos de olika tingsrätterna där saken rörde våldtäkt och våldtäkt mm. Sammanlagt begärde jag ut 106 handlingar vilket gav mig tillgång till 23 domar, vilket jag bedömde som mer än tillräckligt.

När jag fått tillgång till domarna översiktssläste jag dem för att kunna avgränsa mig ytterligare. Inledningsvis sållade jag bort domar där målsäganden var av manligt biologiskt kön, samt de domar som var under 10 sidor då jag ansåg att deras innehåll inte utgjorde tillräckligt med analysmaterial. Efter avgränsningen återstod 20 domar och jag gjorde bedömningen att samtliga av dem hade varit för mycket att kvalitativt analysera utifrån den begränsade tidsperiod som finns kring studien (Bryman 2011:191). Tillsammans med min handledare resonerade jag kring att åtta till tio domar torde ge mig tillräckligt med material. För att få ner antalet ytterligare valde jag att utgå från gemensamma kriterier som fanns i de flesta av domarna. Jag liknar ”urvalsmodellen” vid det som Bryman (2011:272) benämner *fokuserat urval*. Bryman menar på att detta är vanligt i samband med strukturerade observationer men dess kriterier om att studera vissa bestämda individer efter olika egenskaper passar in här. Jag valde därför ut domar med en gärningsman samt en målsägande. Slutligen valde jag domar där våldtäkten skett vid ett tillfälle. Efteråt återstod 16 domar. Eftersom jag vid denna tidpunkt gjort mig bekant med materialet valde jag att göra en form av *obundet slumpmässigt urval* (Bryman 2011:183), för att undvika att jag styrde resultatet åt ett håll genom att omedvetet välja de domar som jag ansåg mest kränkande för kvinnan. Jag blandade således samtliga domar och drog slumpmässigt ut åtta stycken som jag började analysera närmare. Efter att jag påbörjat min analysprocess fick jag en tillförlitlig känsla att temat för studien var uttömt, och ansåg därför att ytterligare material inte skulle tillföra något för studien (Bryman 2011:436).

5.3.1 Material

I följande avsnitt kommer jag att presentera grundläggande information om mitt material för att ge läsaren en inblick i dess uppbyggnad.

Materialet som jag har analyserat är tingsrättsdomar gällande brott mot person. Domarna är textdokument som är så kallade offentliga allmänna handlingar (Bryman 2011:494). Detta innebär att dokumenten normalt sett finns tillgängligt för allmänheten att begära ut (Sveriges domstolar 2016). Trots materialets offentlighet har jag av etiska skäl valt att anonymisera det. Varje dom har därför benämnts med olika kodnamn. Jag kommer referera till dem som Vera, Kajsa, Linn, Mariana, Amalia, Anna, Stina och Olivia. För att få en tydlighet i presentationen av min empiri kommer varje målsägande benämnas med samma namn som tillhörande dom.

Framställningen i domarna kan se olika ut men de har en grundläggande uppbyggnad som är likadan. Först framkommer datum för domen, samt i vilken tingsrätt den har tilldelats. Sedan följer en redogörelse med personuppgifter till de som varit parter i målet. I de domar som jag har fått ut har målsägande oftast belagts med sekretess, varvid dennes personuppgifter inte offentliggörs. Efter personuppgifterna redogörs domslutet där det framgår vilka åtalpunkter den tilltalade döms för, och/eller frikänns från. Sedan redovisas vad som yrkats i målet, innan man lägger fram domskälen som ligger till grund för motiveringen till beslutet. Här framkommer en sammanfattning av avgörande uppgifter från såväl målsägande som den tilltalade, samt från eventuella vittnen. Efter domskälen följer en motivering till domslutet och en beskrivning av det som tingsrätten anser vara bevisat i målet. Avslutningsvis presenteras domslutet med efterföljande namn på domaren och de nämndemän som fastställt domen. Här påpekas även om någon är skiljaktig i målet. Efter domen kommer aktuella bilagor med bland annat information om hur beslutet kan överklagas. I min studie har jag enbart analyserat domarna utan tillhörande bilagor, fokus har främst legat på domskäl och domslut då de innehåller mer kvalitativa uppgifter. Omfånget på domarna varierar stort, men i urvalet ligger de mellan 10 och 23 sidor exklusive bilagor. Sammanlagt har jag analyserat 8 domar på totalt 129 sidor.

5.3.2 Källkritik

Inledningsvis är det relevant att påpeka att jag gjort en textanalys. Texten är i detta sammanhang en tingsrättsdom som producerats av en myndighet. Syftet med domen är i första hand att presentera ett domslut, med motivering och är därmed inte producerad för att beforskas. Det är av vikt att komma ihåg att domstolens dom är en text som domaren har skapat utifrån sin tolkning av det som framkommit i parteras utsagor. Det är med andra ord en konstruktion av en berättelse. Det gör inte innehållet mindre intressant men det är tåls att nämna.

För att bedöma kvalitén på mitt analysmaterial valde jag att utgå från Brymans (2011:489) återgivning av Scotts (1990) fyra bedömningskriterier med benämningarna *autenticitet*, *trovärdighet*, *representativitet* och *meningsfullhet*. Jag kommer här presentera hur domarna förhåller sig till dessa krav i en samlad diskussion utifrån kriteriernas innebörd (ibid).

Jag uppfattar materialet som autentiskt och trovärdigt då domarna är direkta kopior utav originalkällan, så kallade primärkällor. Jag har inte analyserat en återberättelse eller sammanfattning av materialet vilket gör att det inte förekommer förvrängningar utav originaltexten. Meningsfullheten bedöms som god då domarna har en tydlig och strukturell uppbyggnad. Representativitetskravet anser jag sakna betydelse för studien då det inte är en relevant fråga utifrån min kvalitativa ansats (Bryman 2011: 495).

5.4 Analysprocessen

För att ge läsaren en inblick i min analysprocess kommer jag här att presentera hur jag har analyserat mitt utvalda material. Meningen med analysen har varit att få fram de underliggande sociala mönster och värderingar som finns i texterna (May 2011:219).

Enligt Bryman (2011:505) är det av vikt att inledningsvis bekanta sig med sitt analysmaterial. Eftersom jag gjort mig bekant med materialet i samband med urvalsprocessen (se avdelning 5.3) hade jag redan översiktsläst domarna och i viss mån fått en förståelse för deras uppbyggnad. När jag således var klar med urvalet av mina domar började jag läsa dem igen i syfte att koda materialet. Som utgångspunkt i kodningen hade jag uppsatsens frågeställningar. Målet med kodningen var att ordna materialet samtidigt som jag synliggjorde de mönster och samband som finns i domarna (Jönsson 2010:56). Både Jönsson (ibid) och Bryman (2011:525) rekommenderar att man delar sitt material utifrån kategorier och begrepp som man sedan kopplar ihop och hittar samband emellan. Jag började därför skriva ner en rad olika kodord och mönster som jag uppfattade i texterna. När jag kodat materialet synliggjordes en rad teman som hade en gemensam grund i samtliga domar. Utifrån dessa skapade jag ett så kallat analyschema innehållande olika analysfrågor (Boréus 2011:161). För att öka metodens transparens ytterligare återfinns analyschemat i Bilaga 2. Jag började söka svar på analysfrågorna i mitt material och skrev sedan ner dessa. Utifrån svaren på frågorna skapade jag nya teman och sammankopplade svaren utefter dem. Jag vill här passa på att klargöra att jag under analysprocessen har använt mig av en *induktiv* tendens (Bryman 2011:29), vilket innebär att jag i nämnda tillvägagångssätt har använt mig av ett växelspel mellan empiri och teori som slutligen har lett fram till uppsatsens resultat.

5.5 Metodens tillförlitlighet

Inom samhällsforskningen brukar man tala om *reliabilitet* och *validitet* vid diskussioner om metodens tillförlitlighet. Vid kvalitativa forskningsmetoder är dessa begrepp omdiskuterade då de förutsätter att det finns en enda och absolut bild av verkligheten (Bryman 2011:354). Eftersom min studie utgår från den socialkonstruktivistiska vetenskapsteorin som sätter sig emot denna ”sanna verklighet” anser jag att begreppen inte är aktuella i diskussionen. Jag har därför valt att utgå från Brymans (2011:352–357) återgivning av Guba och Lincolns (1985) begrepp *äkthet* och *tillförlitlighet* då de är mer anpassade till kvalitativ forskning. Nedan följer en beskrivning av hur jag förhållit mig till begreppen, med utgångspunkt i de kriterier som Bryman lyfter fram.

För att tillförsäkra att studien håller en så hög tillförlitlighet som möjligt har jag valt att ha en stor transparens genom hela forskningsprocessen. Jag har noggrant och utförligt redovisat de val som gjorts och argumenterat valen utifrån studiens syfte och de regler som finns upprättande kring genomförandet av en forskningsstudie. Öppenheten grundar sig också i att lyfta fram de begränsningar och tveksamheter som jag ställts inför. Jag syftar därigenom till att ge läsaren en inblick i forskningsprocessen så att personen själv ska ha möjlighet att bedöma studiens tillförlitlighet. Av etiska skäl har jag dock valt att inskränka på öppenheten genom att anonymisera mitt analysmaterial. Först vid en eventuell granskning eller efterfrågan från exempelvis examinator, kommer jag att lämna ut målnumret till domarna. För att höja tillförlitligheten är mitt metodval väl argumenterat samtidigt som metoden ger mig möjlighet att på ett öppet sätt redovisa hur jag genomfört min analys (Bryman 2011: 296). För att ge studien en ökad transparens har jag valt att utförligt redogöra hur jag har genomfört analysen och offentliggjort det analyschema som jag tagit fram och arbetat utefter (se Bilaga 1). Att mitt analysmaterial är av icke- reaktivt slag och fritt från mina egna värderingar och uppfattningar höjer studiens tillförlitlighet (Bryman 2011:489). Det kriteriet som inte beaktas rör säkerhetsställandet att de kvinnor som analyseras i studien skall komma till tals. På grund av kvinnornas anonymisering och de etiska överväganden som gjorts är kriteriet inte möjligt att leva upp till.

5.5.1 Min position

För att höja studiens tillförlitlighet vill jag här redogöra min förförståelse kring forskningsproblemet och min position i förhållandet till studien. Som jag nämnde i inledningen öppnades mitt intresse för ämnet efter att jag upprörts över hur ett kvinnligt brottsoffer framställdes i en dom. Jag gick därmed inte in i studien med objektiva ögon.

Bryman (2011:355) menar på att det är omöjligt att nå objektivitet i en forskningsstudie då forskaren alltid påverkar det material som undersöks och därmed de slutresultat som presenteras. Detta innebär att mina värderingar i viss mån har påverkat de val som gjorts i studien, till exempel i val av forskningsämne och vad jag har valt att fokusera på i texterna. Det ska tilläggas att övrig påverkan inte har skett medvetet utan snarare varit något ofrånkomlig. Det anses omöjligt för mig som forskare att genomföra en studie utan att ge min vinkling av det som analyseras (Bryman 2011:501).

5.6 Forskningsetiska överväganden

I följande stycke kommer jag att redogöra för de etiska överväganden som jag har gjort gällande min forskningsstudie. Jag har utgått från Vetenskapsrådets (u.å.) forskningsetiska principer och de fyra grundläggande krav som aktualiseras i samband med samhällsvetenskaplig forskning. Eftersom jag har genomfört en textanalys av domar är dessa enligt Sveriges domstolar (2016) offentliga allmänna handlingar som privatpersoner normalt sätt har rätt att ta del av. Jag har dock med hänsyn till *konfidentialitetskravet* valt att sekretessbelägga samtliga domar och de namn som framkommer i dem, genom att använda mig av kodnamn. För att undvika upprepning kommer enbart kvinnan (brottsoffret) att namnges med dessa. Förövaren benämns som ”mannen” (i citat används X) med hänvisning till att samtliga förövare var män. Enligt Vetenskapsrådet (u.å:12) är det av vikt att berörda personers identiteter inte undanröjs vilket gör att citaten som presenteras i resultatredovisning och analys anonymiserar namn på personer och platser. De redigeringar som gjorts från originaltexten ändrar dock inte betydelsen av citatets innehåll. Med hänsyn till nyss nämnda krav har jag valt att inte heller ange vid vilken tingsrätt som domarna är hämtade.

Materialet har förvarats inlåst för att försäkra att obehöriga inte får tillgång till känsliga uppgifter. För att uppfylla *nyttjandekravet* (Vetenskapsrådet u.å:14) kommer mitt insamlade material enbart att nyttjas i denna studie och därefter förstöras.

Deltagarna i studien har inte aktivt deltagit i undersökningen eftersom jag analyserat redan skrivna texter. Detta innebär enligt Vetenskapsrådet (u.å:9) att det samtycke som *samtyckeskravet* innebär inte behöver efterfrågas. Innan studien påbörjades gjorde jag övervägningen att ett samtycke från berörda individer skulle göra mer skada än nytta för individerna då materialet kommer att sekretessbeläggas. Utifrån samma bedömning har jag resonerat kring det *informationskrav* som innebär att deltagarna har rätt att få information kring studien och dess syfte (vetenskapsrådet u.å:8).

6. Resultatredovisning och analys

I detta kapitel kommer resultatet att presenteras och analyseras utifrån valda teoretiska utgångspunkter, det rättsliga ramverket, samt tidigare forskning. Resultaten redogörs genom representativa citat från studiens empiri. För att tydliggöra i vilken del av domen citatet är hämtat ifrån återges enbart kvinnans kodnamn om det är hennes utsaga. Är det mannens uppgifter står ett "X" före kodnamnet, och är citatet en del av rättens motivering till domslutet står det istället "motivering". Likaså står det "vittne" om det är vittnesuppgifter. I resultatredovisningen och analysen benämns offret som "kvinnan", samt utefter sitt kodnamn. Förövaren benämns som "mannen". Anonymiseringen görs till följd av uppsatsens etiska överväganden (se avdelning 5.6).

Inledningsvis följer en sammanfattning av varje dom och dess domslut med syfte att skapa ett sammanhang kring empirin (för längre sammanfattning se Bilaga 2). Efter det presenteras resultatredovisning och analys i utvalda teman, innan jag avslutningsvis gör en sammanfattning av framkomna huvudpoänger.

6.1 Presentation av domar

Mariana, åklagaren yrkar på våldtäkt. Övergreppet ska ha skett hemma hos Mariana. Åtalet ogillas.

Kajsa, åklagaren yrkar på våldtäkt. Övergreppet ska ha skett hemma hos gärningsmannen. Fällande dom.

Amalia, åklagaren yrkar på våldtäkt, alternativt försök till våldtäkt. Övergreppet ska ha skett hemma hos gärningsmannen. Döms för försök till våldtäkt.

Stina, åklagaren yrkar på våldtäkt. Övergreppet ska ha skett hemma hos gärningsmannen. Fällande dom.

Vera, åklagaren yrkar på våldtäkt. Övergreppet ska ha skett hemma hos en gemensam vän till Vera och gärningsmannen. Fällande dom.

Linn, åklagaren yrkar på våldtäkt. Övergreppet ska ha skett i gärningsmannens arbetsbostad. Åtalet ogillas.

Anna, åklagaren yrkar på våldtäkt. Övergreppet ska ha skett hemma hos gärningsmannen. Åtalet ogillas.

Olivia, åklagaren yrkar på våldtäkt. Övergreppen ska ha skett på gärningsmannens hotellrum. Åtalet ogillas.

6.2 Presentation av teman

Följande tre teman har vuxit fram under processen med att bearbeta materialet, ”Den idealiska kvinnan”, ”Det idealiska sexualbrottsoffret” och ”Den granskade kvinnan”. Resultat och analys redogörs löpande i texten.

6.3 Den idealiska kvinnan

Här presenteras följande två underteman, ”Kvinnan som medbrottsling” samt ”Hora/madonna”.

6.3.1 *Kvinnan som medbrottsling*

Gemensamt för samtliga domar är att domstolen beskriver kvinnan utifrån hennes relation till mannen. Det undersöks om parterna har en vänskapsrelation, en sexuell relation eller om de är okända för varandra sedan tidigare. Sträcker sig inte relationen långt tillbaka så klargörs även hur de kom i kontakt med varandra.

Sms-kontakten talar med all tydlighet för att Stina inte varit intresserad av ett förhållande med X och att de inte haft sexuellt umgänge med varandra före nu aktuell dag. (Motivering Stina)

Hon vände sig om och där stod X. Hon har inte träffat honom tidigare och visste inte vem han var. X undrade om de ville följa med på efterfest. Hon tyckte att det verkade kul och följde med. (Anna)

Det andra citatet beskriver hur Anna måste uppge varför hon följer med en (okänd) man hem, det redogörs däremot inte varför mannen bjöd hem Anna. Nämnda mönster återfinns i så gott som alla domar; kvinnans beteende ska förklaras men inte mannens. Vid en analys utifrån Hirdmans (1998:51) teori om ”genuskontraktet” kan företeelsen förklaras genom att det är mannen som utgör normen och kvinnan det avvikande. Således blir mannens agerande i kontakten/ relationen med kvinnan det självklara som inte ifrågasätts. På samma sätt synliggörs även kvinnans begränsade handlingsutrymme (hon behöver ange en förklaring, inte han) i förhållande till mannen, vilket Hirdman (1998:54) menar på är en central del av genuskontraktet.

Utifrån ett juridiskt perspektiv finns inga rekvisit eller rättsliga förutsättningar som säger att

parternas relation, eller hur de kom i kontakt med varandra, ska tas i beaktning vid en våldtäktsbedömning (se avdelning 3.2). Att informationen trots sin juridiska irrelevans kartläggs av rätten skulle kunna förstås utifrån Christies (1986) forskning om det ”idealiska offret”. Christie (2001:48) visar att det blir lättare för ett brottsoffer att få upprättelse och status som offer om personen befinner sig på en plats som hen inte kan klandras för. Har kvinnan då en relation med mannen sedan tidigare eller själv valt att följa med honom hem, krävs hon således på en (av domstolen konstruerad) godtagbar förklaring till varför hon befinner sig i samma lägenhet, säng, eller fest som mannen. Annars riskerar hon att inte leva upp till idealbilden om att hon inte ska kunna klandras för våldtäkten (ibid).

Empirin visar på att kvinnan vanligtvis måste redogöra om hon har några känslor för mannen och i så fall i vilken form. Likväl bör hon kunna förklara om hon har agerat på ett sätt som rätten eller mannen kunnat tolka som sexuella närmanden (exempelvis massage, skickat sms, lagt sig jämte mannen i sängen).

Kajsa har bekräftat att hon tagit en bild av X och att hon tyckte att han var söt.
(Bedömning Kajsa)

X uppfattade deras samtal om sex och vad hon berättade om sina sexuella erfarenheter och sin sexuella läggning i förening med hennes agerande, bl.a. då de badade bastu, som hon inte var helt avvisande. (Bedömning Linn⁵)

Genom Anderssons (2004:264–265) och Sutorius (1999:65) forskning framkommer det att rätten vid brottsmål gällande sexuella övergrepp, normalt sett resonerar kring kvinnans viljeuttryck och eventuella samtycke. Utifrån juridiken är det relevant att avgöra huruvida kvinnan har uttryckt en motvilja till sex då mannen inte kan dömas till våldtäkt genom oaktsamhet (1:2 BrB). Lagen är med andra ord konstruerad efter föreställningen om att kvinnans kropp är tillgänglig för mannen så länge hon inte uttrycker tydligt motstånd. I Smarts (1995:221–224) forskning om hur kvinnor uppfattas av rätten, visar den hur kvinnans kropp och agerande problematiseras då det är hon som lockar mannen till hans olagliga beteende. Att kvinnorna tvingas ge förklaringar till sitt ”inbjudande beteende” visar på hur rätten återskapar föreställningen om att det är hon som är orsaken till problemet. Därmed blir konstruktionen av den ideala kvinnan att hon måste hon dölja sin kropp och inte ”locka”

⁵ Det framgår av domen att Linn flera gånger har uttryckt till mannen att hon inte är intresserad av någon sexuell kontakt med honom, bland annat för att hon har pojkvän, vilket mannen bekräftar.

mannen till att tro att hon är ”villig”, genom att exempelvis säga att han är söt (Kajsa) eller bada bastu med honom (Linn).

Resultatet visar att även kvinnan själv emellanåt granskar sitt handlande och sin eventuella ”skuld” i att våldtäkten inträffade. Beskrivningar av känslor som skam och skuld är vanligt förekommande i domarna.

Efteråt har hon känt sig smutsig och äcklig. Hon har tänkt att om hon inte hade följt med X hem hade det aldrig hänt. (Anna)

Stina har också berättat om den skam och skuld som hon känt efteråt och om hennes tankar om varför hon svarat på X sms och varför hon överhuvudtaget gick till honom. (Motivering Stina)

Vid en analys av sistnämnda resultat visar det hur kvinnan är medskapare till konstruktionen av hur en idealisk kvinna (hon själv) bör bete sig. Detta kan förstås utifrån Hirdmans (1999:51) teori kring genuskontraktet, och hur kvinnor och män föds in i socialt konstruerade föreställningar av vad som utgör en kvinna respektive en man. På detta sätt får kvinnan med sig från början hur hon som kvinna ska förhålla sig till mannen. Att kvinnan därför rannsakar sin egen skuld till våldtäkten kan förstås utifrån att hon själv är delaktig i, och accepterar, de mest extrema genusordningarna (att hon inte har rätt till sin egen kropp) när de upplevs som självklara (Hirdman 2001:75).

6.3.2 *Hora/madonna*

Vanligtvis beskrivs någonting angående kvinnans sexuella erfarenheter i domarna (se vidare avsnitt 6.5.1). Det tycks vara av vikt att redogöra såväl vad hon sexuellt har gjort innan våldtäkten, samt i vilken utsträckning hon har sexuell erfarenhet.

Hon har aldrig haft analsex tidigare (...) senaste frivilliga samlaget hon hade var i april 2014. (Mariana)

Hon förstod först inte vad som hände eller vad det var som gjorde ont – hon har inte haft samlag tidigare. (Vera)

Utifrån ett juridiskt perspektiv saknar informationen betydelse (se vidare avdelning 6.5.1). Tidigare forskning visar dock på att det inte är ovanligt att kvinnans sexualitet redovisas och problematiseras (Schlytter 1999:91). Samtidigt visar uppsatsens resultat på att domstolen inte alltid tar med informationen i domskälen. Det förekommer ett par domar där det ligger till grund för bedömningen, vilket Linn och Vera är exempel på. I Linns domslut ligger hennes sexuella läggning henne till last då det på grund av hennes intresse för BDSM⁶ inte kan uteslutas att mannen antog att hon samtyckt till hans sexuella handlingar.

(...) att han tolkade hennes passivitet som ett tyst samtycke till det sexuella umgänget, kan inte lämnas utan avseende. Motivering (Linn)

I Veras fall beskrivs hennes ringa erfarenheter som en fördel. I rättens bedömning tas det vid två olika tillfällen upp att hon var oskuld vilket ansågs öka trovärdigheten i hennes utsagor.

(...) att det inte framkommit några som helst skäl för henne att berätta om ett övergrepp som inte ägt rum, särskilt inte som hon förefaller sakna tidigare sexuell erfarenhet och uppenbarligen finner det sexuella temat vara mycket genant. (Motivering Vera)

Enbart den omständigheten att X avbröt sig när Vera vaknade och gjorde klart för honom att samlaget var mot hennes vilja gör inte brottet mindre grovt, speciellt inte som brottet förövats i ett hem där X var gäst och riktat sig mot en betydligt yngre person utan tidigare sexuell erfarenhet som haft anledning att hysa förtroende för honom. (Motivering Vera)

Skulle man analysera resultaten utifrån ett genusperspektiv finner man att det tycks finnas en konstruktion kring den idealiska kvinnan baserat på hennes sexualitet. Mattson (2010:28) menar på att människor genom sina antagande skapar en ”sanning” om hur någonting är. Utifrån rättens föreställningar beskrivs den kvinnliga oskulden som mer trovärdig och ”helig”, medans den sexuellt erfarna kvinnan blir tillgänglig. Christies (2001:48) forskning visar på hur dessa antaganden återfinns i samhällets attityder kring brottsoffer. Han exemplifierar det

⁶ BDSM är ett samlingsnamn för bondage/disciplin, dominans/submission (underkastelse) och sadomasochism. BDSM bygger på att samtyckande personer gemensamt söker njutning genom olika former av maktutbyten (RFSU 2009).

genom att beskriva hur en oskuld vid våldtäktsbrott lättare når brottsofferstatus i jämförelse med en prostituerad. Vid en djupare analys blir Landers (2003) begrepp om ”normativ femininitet” användbart. Lander (2003:33) beskriver hur det finns socialt konstruerade föreställningar kring hur kvinnor bör bete sig i olika sammanhang, framförallt i förhållande till män. Enligt domstolen förväntningar ska en kvinna med andra ord inte leva ut sin sexualitet.

Resultatet visar på att det var vanligt förekommande att kvinnan behövde ange en godtagbar förklaring till varför hon inte ville ha sex med mannen. Exempelvis beskrivs det om hon hade pojkvän, inte hade känslor för mannen, eller om hon sov. Oftast utreddes även om det fanns grund för hennes påstådda ointresse.

Amalia har förklarat att hon inte ville ha sex med honom dels eftersom hon dejtade en annan man, dels eftersom hon hade mens. Uppgiften om att hon hade mens bekräftas av journalanteckningar. (Bedömning Amalia)

Vid en analys blir resultatet intressant i jämförelse med domstolens idealbild om kvinnan som oskuld. Å ena sidan förutsätter rätten att en idealisk kvinna saknar intresse för sex. Samtidigt beskrivs hon som konstant villig så länge det inte finns en godtagbar förklaring till varför hon inte samtycker till samlag med mannen. Enligt Sutorius (1999:63) forskningsstudie är det vanligt förekommande i våldtäktsmål att man laborerar med föreställningar om när en kvinna ”normalt” sätt vill ha sex. Citatet från Amalia blir här intressant då man kan utläsa ett samband mellan menstruation och domstolens normföreställning om denna som ett självklart tillfälle där kvinnor inte vill ha sex. .

6.4 Det idealiska sexualbrottsoffret

Här presenteras följande två underteman ”Rationell och förnuftig” samt ”Sargad och förstörd”.

6.4.1 Rationell och förnuftig

I samtliga domar får kvinnan redogöra för *sin* historia om det som inträffat. Hon behöver på ett detaljrikt och logiskt sätt återge omständigheter kring såväl våldtäkten som tiden efter och före övergreppet. Våldtäktens längd, hur mannen tog av sina kläder, vilken hand han tog stryptag med är enbart exempel på detaljrikedomen kvinnan berättar om. Historien ska

sedermåra vara fri från motsågelser och ståmma örerens med det som kvinnan uppgett i förhör eller berättat för bekanta. Följande citat fungerar som exempel på detta:

Den omständigheten att Amelia visat tecken på chock samt berättat om ett övergrepp för vårdpersonalen och därefter i allt väsentligt hållit fast vid sin berättelse talar enligt tingsrättens uppfattning med styrka för att hon beskriver en självupplevd händelse. (Motivering Amelia)

Målsågendens berättelse är klar, levande och logisk. Den är fri från motsågelser, överdrifter och svårförklarliga moment. (Motivering Amalia)

Den berättelse Vera då lämnade och i allt väsentligt fortfarande vidhåller framstår som konsekvent och det förekommer enligt tingsrättens bedömning inga motsågelser eller orimligheter i berättelsen. (Motivering Vera)

Resultaten visar vikten av att kvinnan klarar av att återge sin berättelse på ”korrekt” sätt, vilket synliggörs genom att hon måste ange förklaringar till varför hon inte minns eller har ändrat sin historia. Det vanligaste är att kvinnan brister i något av dessa hänseenden. Anledningen som den beskrivs, är oftast att hon inte kommer ihåg, eller inte har reflekterat över de detaljer som hon förväntas memorera. I vissa hänseenden är detta något som rätten beaktar och tar hänsyn till i bedömningarna. Annars krävs det en godtagbar förklaring från kvinnans sida till varför hon inte minns.

Det är möjligt att hon i anslutning till händelsen mindes det som om X kom gående mot henne med en kniv i handen. Efter det att chocken lagt sig och hon hunnit fundera mer på det har hon kommit fram till att han inte hade något i händerna. (Olivia)

Utifrån ett juridiskt perspektiv är kraven relevanta för kvinnans trovärdighet. Enligt praxis ska rätten bland annat bedöma detaljrikedomen, logiken, och kontinuiteten i berättelsen (NJA 2010 s 671). Vid en analys av resultatet kan man utifrån socialkonstruktivismen se de rättsliga förutsättningarna som en social konstruktion (Wennerberg 2010:62). Mattsson (2010:28) menar på att människor skapar gemensamma antagande om hur någonting är baserat på våra tolkningar och föreställningar om det vi tror oss veta. I detta fall har vi konstruerat en rad

rättsliga förutsättningar som ligger till grund i bedömningen av kvinnans trovärdighet. Wennerberg (2010:62–62) menar vidare att det vi konstruerar förändras genom sociala processer och därmed ser olika ut över tid och samhällen. Exempelvis ansåg lagen att män inte kunde våldtas innan reformen 1984 (Asp 2010:58–59), vilket idag ses som en självklarhet. När de konstruerade förutsättningarna som rätten utgår från kopplas till nämnda resultat visar det på hur det finns ett glapp mellan det rättsliga idealoffret och verklighetens offer. Det idealiska sexualbrottsoffret klarar av att agera rationellt vid en våldtäkt. Hon förväntas memorera och lägga märke till en rad olika detaljer kring övergreppet och dessutom återge sin historia på ett ”logiskt och kontinuerligt” sätt. Samtidigt visar resultatet att de flesta kvinnor inte klarade av att leva upp till idealbilden.

I samtliga domar visar empirin på att kvinnan måste berätta när en polisanmälan upprättades, samt när hon berättade om övergreppet för någon annan, och hur hon agerade efter våldtäkten. I de domar där kvinnan har agerat som ett sätt som domstolen inte finner ”korrekt” behöver hon även här ange en förklaring till varför så var fallet.

Hon gjorde ingen anmälan vid den tidpunkten eftersom hon tänkte att det inte hände henne och eftersom hon behövde prata med någon. (Olivia)

Hon tror inte att hon berättade för ”person” vad som hänt eftersom hon skämdes (...) Dagen efter pratade hon med vittnen. (Anna)

Hon stannade kvar eftersom hon inte ville lämna sin kompis själv hos X. (Kajsa)

I enstaka fall påpekar rätten att det inte kan anses adekvat att bedöma hur en kvinna bör agera efter en våldtäkt.

Det hade naturligtvis varit mer adekvat att lämna lägenheten (...) Därtill kommer att det alltid är oerhört vanskligt att uttala sig om vad som är ett adekvat beteende i en situation som den aktuella eftersom människors reaktioner är högst individuella och skiljer sig åt. (Motivering Kajsa)

Vid en analys ser man att fokus hamnar på hur kvinnan har agerat i direkt anslutning till våldtäkten, vilket enligt Sutorius (1999:58–59) forskningsstudie inte är ovanligt i sexualbrottsmål. Att kvinnan måste redogöra för när och för vilka, personer hon berättat om

våldtäkten har dock rättsligt relevans eftersom det sedermera kan användas som vittnesuppgifter (se avdelning 3.1.). Sammantaget kan man säga att resultatet visar på hur det åter tycks finnas en konstruktion kring hur en rationell kvinna beter sig efter en våldtäkt (hon polisanmäler, hon stannar inte kvar hos mannen etc.). För att kvinnan ska beskrivas som trovärdig måste hon kunna ange förklaringar till de beteenden som domstolen uppfattar som avvikande. Normalitetsbegreppet blir här intressant då det kan hjälpa oss att synliggöra en grups kollektiva förväntningar kring människors beteende och agerande (Svensson 2007:18). I detta fall utgör domstolen den grupp som bestämmer normerna, samtidigt som kvinnan är den som måste förhålla sig till dem, vilket synliggörs genom att hon behöver ange förklaringar om hon går mot normen. Domstolen har således bestämt en rad krav på hur det ideala sexualbrottsoffret agerar efter en våldtäkt. Svensson (2007:19) menar på att det i varje sammanhang finns en motpol till normen i form av en avvikelse, som kan hota de rådande normföreställningarna. Kvinnorna som inte lever upp till denna konstruerade idealbild kan därför ses som avvikelser. Det behöver dock inte vara något negativt då det är genom avvikelserna som vi kan få fram attitydförändringar i gruppens kollektiva förväntningar på hur någonting ”är” (Svensson 2007: ibid). Det sistnämnda citatet från Kajsas dom är ett tydligt exempel på detta då där tycks finnas en attitydförändring kring det idealiska sexualbrottsoffret och vad man kan förvänta sig av en våldtagen kvinna.

6.4.2 Sargad och förstörd

I alla domar beskrivs kvinnans mående efter våldtäkten. Det är genomgående berättelser om hur hon har börjat må dåligt/sämre psykiskt efter övergreppet, och hur det har påverkat hennes liv i övrigt.

Efter händelsen har hon mått mycket dåligt. Hon känner sig kränkt och händelsen har skadat hennes självkänsla och hennes värdighet som människa.
(Amalia)

Efter händelsen har hon mått psykiskt dåligt. Hon känner stor skam. På grund av händelsen har hon varit sjukskriven. (Olivia)

Även i vittnenas berättelse är det vanligast att man fokuserar på hur kvinnan har förändrats och påverkats negativt efter våldtäkten.

Vittnena A, B och C har uppgett att de efter händelsen inte känner igen Kajsas person och att hon inte längre är lika glad och positiv. (Bedömning Kajsa)

Nämnda citat representerar hur viktigt det tycks vara att beskriva kvinnan som psykiskt nedbruten. Skulle man analysera det utifrån socialkonstruktivismen, och hur rätten har konstruerat en bild av hur en våldtagen kvinna bör må efteråt, är Mattssons (2010:42) begrepp om stereotypifieringen användbart. Mattson (ibid) menar att det finns föreställningar kring vissa grupper och hur de förväntas bete sig. I konstruktionen av det idealiska sexualbrottsoffret förväntas således kvinnan må dåligt samt att det ska ha märkts av i hennes omgivning. Enligt tidigare forskning är det en bild som återfinns i konstruktionen av sexualbrottsoffer och deras mående (Green 2007:91–119). Även Jeffner (1998:224) bekräftar att det finns attityder som visar på att det inte är en ”riktig våldtäkt” om brottsoffret inte visar tecken på att hen mår dålig efteråt.

Utifrån ett rättsligt perspektiv saknar dock kvinnans mående relevans (avdelning 3.2), och man kan därför ifrågasätta varför det tar så stor plats. Det syns en tendens i domarna att åklagaren, som innehar bevisbördan (Wennberg 2014:21), vill bevisa hur dåligt kvinnan mår för att bekräfta att hon lever upp till idealbilden. Detta görs genom att åklagaren tar in stödbevis i form av journalanteckningar, eller vittnesuppgifter från anhöriga, poliser, kuratorer och andra personer som kan yttra sig om kvinnans mående.

Av journalanteckningen framgår att Kajsa rispat sig på lår och arm med hjälp av en rakhyvel för ångestlindring samt att hon berättat att hon mått dåligt efter att hon blivit våldtagen... (Bedömning Kajsa)

Den konstruktionen som finns kring det idealiska sexualbrottsoffret visar således på att kvinnan ska må psykiskt dåligt efter en våldtäkt samt att hon ska kunna bevisa det genom någon form av stödbevisning. Idealbilden tyder dock på att måendet ska ha uppkommit efter övergreppet som ett sätt att kunna bekräfta att det är till följd av våldtäkten som kvinnan mår dåligt.

Vittnena har vidare båda beskrivit hur dåligt Anna mått efter händelsen. I sammanhanget bör dock framhållas att utredningen angående Annas mående visat att hon till viss del redan tidigare upplevt liknande reaktioner som efter händelsen. (Motivering Anna)

Som jag nämnde inledningsvis så berättar samtliga kvinnor att de mått dåligt efter våldtäkten, och lever således mer eller mindre upp till idealbilden. Det kan därför inte analyseras hur rätten hade förhållit sig till en kvinna som inte levde upp till dessa ”förväntningar”. Däremot visar tidigare forskning på att kvinnor får svårare till rättslig upprättelse om de inte ger uttryck för, eller berättar om ett sämre mående efter sexuella övergrepp (Green 2007:91–119).

6.5 Den granskade kvinnan

Här presenteras följande två underteman ”Kvinnan som avvikelser”, samt ”Rannsakad”.

6.5.1 Kvinnan som avvikelser

Som jag nämnde i avsnitt ”Hora/madonna” visar resultatet på att det allra vanligaste är att man beskriver kvinnans sexuella (eller icke sexuella) erfarenheter i domarna. I vilken utsträckning detta granskas och vad det är som tas upp varierar stort. Det kan vara allt från antal sexpartners, könen på dem, till vilka ställningar kvinnan provat. Det är inte enbart något som poängteras utan det granskas även i flera fall genom exempelvis uppgifter från andra personer som har kännedom om kvinnan i detta hänseende.

Linn berättade för honom att hon haft sex med många – han tror att hon sa 22 stycken – både kvinnor och män. Hon sa också att hon haft sex med män om var äldre än han var. (X Linn)

Mariana är inte sexuellt aktiv. Hon och Mariana talar om det mesta. Hon visste inte att målsäganden haft en frivillig sexuell förbindelse i mars 2014. (Vittne Mariana)

Citaten är tydliga exempel på hur kvinnans sexerfarenheter omdiskuteras i domarna. Rent juridiskt finns det inget i lagen eller i de rättsliga förutsättningarna som säger att kvinnans tidigare sexuella erfarenheter är av relevans för domstolens bedömning (se avdelning 3.2). Dock visar Jeffners (1998:224) avhandling att det finns attityder som säger att kvinnor som har haft mycket sex och därmed kan tolkas som en ”hora” inte är att anse som trovärdig eller ”skyddsvärd”.

Resultatet tillskrivs ytterligare en dimension om man lägger ihop det med upptäckten att

ingen av uppsatsens analyserade domar nämner någonting om mannens sexuella erfarenheter, varken före eller efter våldtäkten. Vid en analys kan detta förstås utifrån Hirdmans (1998:51) teori om mannen som norm; han, det självklara, och den som kvinnan ständigt mäts emot. Mannens sexualitet problematiseras således inte då denna utgör normen som få ifrågasätter (ibid). Även Schlytters (1999:91) studie angående omhändertagande av ungdomar enligt LVU visar på hur kvinnors sexualitets relevans gjordes vid vissa av bedömningarna. Kvinnans ”utsvävande sexualitet” ansågs enligt Schlytter som problematisk och farlig samtidigt som männens sexualitet aldrig låg till grund för ett omhändertagande. Analysen visar att det rättfärdigas att beskriva kvinnan utifrån hennes sexualitet. Denna blir utifrån Hirdmans (1998:51) genuskontrakt det avvikande som måste förklaras för att accepteras i sammanhanget vilket Olivia är ett exempel på:

Vid den här tidpunkten dejtade hon en kille som hon tyckte mycket om. Hon träffade honom på söndagen och hade sex med honom. Hon ville bara glömma händelsen med X och vara med någon som hon tyckte om. (Olivia)

Ett annat resultat som är av relevans att presentera i detta avsnitt rör kvinnans eventuella alkohol- och narkotika påverkan vid våldtäkten. I de flesta domar är detta något som tas upp och granskas genom såväl vittesutsagor som drogtester. Det redogörs om allt från hur mycket kvinnan har druckit till vilka droger hon har tagit, och i vissa domar hur hennes alkoholvanor ser ut i ”vanliga” fall (tillexempel om hon är nykterist eller missbrukare). Även männens eventuella påverkan tas upp i flera domar men inte i samma utsträckning.

Hon hade druckit en del alkohol och på en tiogradig skala bedömer hon att hon låg på en trea. (Anna)

Stina hade rester i kroppen av narkotikaklassade tabletter och X av cannabis, men varken deras uppgifter eller analys besked talar för att de var påtagligt påverkade av detta. (Motivering Stina)

(...) hon har haft missbruksproblem. (Stina)

Vid en analys av nämnda resultat visar den tidigare forskningen att det finns attityder om att det inte är en ”riktig våldtäkt” om kvinnan eller mannen varit allt för berusade vid samlaget

Jeffner (1998:224). Enligt Sutorius (1999:55) har det varit vanligt att domstolarna laborerar kring kvinnans berusning som en förmildrande omständighet, det förekommer dock inget i mina resultat som tyder på att så är fallet här. Det ska dock tilläggas att det efter Sutorius studie har skett en reformation av lagen som innebär det sedan 2005 är våldtäkt att förgripa sig på en berusad person (Prop. 2004/05:45). Att kvinnans berusning (vid våldtäkten) därför granskas är av juridisk relevans för att se om mannen utnyttjat hennes berusningstillstånd. Lagen kan däremot inte förklara varför man granskar kvinnans övriga relation till alkohol och droger.

6.5.2 Rannsakar

I samtliga domar tar rätten upp olika saker kring kvinnornas liv och deras erfarenheter som inte rör själva våldtäkten. Det förekommer inte domar med några liknande uppgifter angående mannen. För att exemplifiera mångfalden i vad som framkommer presenteras nedan en rad citat:

Det är riktigt att hon tidigare varit utsatt för ett sexuellt övergrepp men det har inte med saken att göra och hon vill inte prata om det. Det är riktigt att hon har gult bälte i karate. (Mariana)

Hon har sedan många år varit deprimerad (...) (Stina)

Hon har dock i förbifarten berättat för X att hon blivit våldtagen när hon inte var så gammal, utan att anmäla detta. (Linn)

(...) hon har inte haft samlag tidigare (...) (Vera)

Hon var inte alls intresserad av att ha sex med X eftersom hon dels hade mens samt dels dejtade en annan kille. (Amalia)

Det är riktigt att hon diagnostiserats med borderline (...) Hon fick ADHD-diagnos för någon månad sedan. (Mariana)

Hon hade på sig en klänning och genomskinliga strumpbyxor när hon la sig på madrassen. (Kajsa)

(...) hon har en avvikande sexuell läggning – BDSM (...) (Linn)

Både nämnda citat och andra teman som har tagits upp i resultatredovisningen (exempelvis kvinnans sexualitet och parternas relation), har den gemensamma faktorn att de saknar juridisk relevans. Vid en analys av resultatet kopplat till de rättsliga förutsättningarna framkommer det inget som säger att uppgifterna ska ligga till grund för en våldtäktsbedömning (se avdelning 3.2). Innan lagens reform 1984 var uppgifter om bland annat parternas relation och kvinnans klädsel juridiskt relevanta med hänvisning till att de kunde utgöra förmildrande omständigheter (Sutorius 1999:60). Trots att lagen förändrats visar resultatet på att domstolen fortfarande relevansgör beskrivningar av kvinnan utifrån exempelvis hennes kläder eller tidigare övergrepp. Utifrån normalitetsbegreppet finns det enligt Svensson (2007:19) kulturella föreställningar kring det som anses vara normalt (icke ifrågasatt). Detta skapas och reproduceras sedan på olika sätt beroende på sammanhanget (ibid). Här tycks det således hänga kvar en kulturell norm som säger att det är relevant för våldtäktsbedömningen att beskriva kvinnan utifrån hennes livserfarenheter och hennes utseende.

6.6 Sammanfattning av resultatredovisning och analys

Vid en kort sammanfattning visar analysen att kvinnan ständigt måste förklara sitt beteende och de val hon gör, både innan, under och efter våldtäkten för att undvika att beskrivas som mindre trovärdig. Exempelvis måste hon kunna ge en godtagbar förklaring till varför hon har agerat på ett sätt som gör att mannen (och rätten) uppfattar som henne som ”villig” (se avsnitt 6.3.1), eller varför hon inte har upprättat en polisanmälan i direkt anslutning till våldtäkten (se avsnitt 6.4.1). Det framkommer även tydliga idealbilder som förespråkar hur kvinnan bör bete sig, både utifrån sin könstillhörighet och i konstruktionen som brottsoffer (se avdelning 6.3 och 6.4). Vidare visar resultatet att kvinnan flera gånger blir granskad på ett sätt som saknar juridisk relevans (se avdelning 6.5), där saker som kan kopplas till hennes sexuella erfarenheter vanligtvis utgör en del av granskningen.

7. Slutdiskussion

I det avslutande kapitlet kommer jag ge en sammanfattad bild av svaren på uppsatsens frågeställningar. Efter det förs en friare diskussion kring det som framkommit i resultatredovisningen och analysen samt tankar som uppkommit under arbetets gång. Avslutningsvis presenteras förslag till framtida forskningsprojekt.

Syftet med uppsatsen har varit att analysera hur kvinnliga brottsoffer konstrueras i svenska våldtäktsdomar. Frågeställningarna har i huvudsak grundats i hur kvinnan beskrivs i texterna, samt hur detta kan förstås utifrån såväl ett konstruktivistiskt- och genusperspektiv, som utifrån våldtäktsbrottets rättsliga förutsättningar. För att få svar på mina frågeställningar har jag gjort en innehållsanalys av åtta stycken domar från åren 2014 till 2015. Svaren visar på att kvinnan beskrivs utifrån konstruerade idealbilder som finns i domstolarna (samhället), både om henne som kvinna och som sexualbrottsoffer. Agerar hon i något hänseende på ett sätt som inte är förenligt med idealet framställs hon som opålitlig och avvikande, vilket genomsyras av att hon ständigt måste förklara sina val och handlingar. Genom genusperspektivet förstås det bland annat utifrån Hirdmans (1998:51) genussystem och hur kvinnan utgör avvikelsen i förhållande till mannen och därmed blir den som ifrågasätts. Kvinnans sexualitet och hennes kropp som tillgänglig är centrala beskrivningar som utgår från dessa ideal. I vissa fall har beskrivningarna av kvinnan en rättslig relevans (om hon kan återge en detaljrik berättelse etc.), men i vissa fall bygger beskrivningen på de konstruerade normföreställningar som finns om henne.

Ett av de resultat som jag såg som mest framträdande och uppenbart var i vilken stor utsträckning kvinnan blev den som granskades och ifrågasattes i ett brottsmål där hon var offer. Enligt Sutorius (1999:58–59) forskning är detta inget nytt utan vanligt förekommande i sexualbrottsmål. Enligt praxis (NJA 2010 s 671) utgör kvinnans berättelse en stor del av bevisbördan och det finns höga krav på hur hon återger sin historia. Detta till trots relevansgör den gällande rätten inte flera av de beskrivningar som gjordes kring kvinnans liv och henne som person. Min upplevelse är att det tycks finnas en koppling mellan hur mycket kvinnan granskas och hur väl hon stämmer in på de ideal som finns kring kvinnor och sexualbrottsoffer. Ett tydligt exempel på detta var hur fokus i högre grad flyttades till gärningsmannen när kvinnan var oskuld (Vera) i jämförelse med när kvinnan hade ett ”aktivt” sexliv (Linn). Christies (2001:48) forskning om det idealiska offret genomsyras på ett tydligt sätt i domarna då kvinnan i högre grad framställdes som trovärdig om hon uppfyllde kravet om att inte kunna klandras för våldtäkten. Ett centralt och framträdande resultat som i viss

mån förvånade mig var att kvinnans sexualitet och sexuella erfarenheter redogjordes i de flesta domar. Jag trodde någonstans att domstolen skulle undvika detta då det är något som öppet kritiserats i media under flera år. Trots det redogjordes om kvinnan haft analsex (Mariana) eller om hon valde att ha sex någon dag efter våldtäkten (Olivia). Kopplar man resultatet till att männens sexualitet inte omnämns i en enda dom synliggörs den *könsmaksordning* (Hirdman 1998:51) som konstruerar mannen till normen som kvinnans ska förhålla sig till. Som en del av denna ”ordning” visade även resultatet på hur kvinnans kropp beskrevs som tillgänglig för mannen så länge hon inte gjorde uppenbart motstånd eller hade en (av domstolen konstruerad) godtagbar förklaring till att inte vilja ha sex. Utifrån såväl Sutorius (1999:58–59) som Anderssons (2004: 221-224) forskning är laboreringen kring kvinnans motstånd och eventuella vilja centrala vid sexualbrottsmål. Att det fortfarande görs är utifrån ett juridiskt perspektiv relevant då lagstiftningen (1:2 BrB) innebär att man inte kan dömas till våldtäkt genom oaktsamhet. Med andra ord måste förövaren ha förstått att offret inte ville ha sex. I dessa fall är lagstiftningen konstruerad på ett sätt som gör att kvinnan bedöms i relation till mannen då hon uttryckligen måste visa att hon inte är intresserad av sex med mannen.

Framkomna resultat uppmärksammar hur viktig uppsatsen har varit att göra. Framst med hänvisning till att domstolarna fortfarande bedömer och granskar kvinnliga våldtäktsoffer utefter normativa föreställningar. Man kan tycka att det som framkommit inte har tillfört någon ny kunskap då mycket av den tidigare forskning som gjort stämmer in på uppsatsens resultat (exempelvis Andersson 2004 och Smart 1995). Dock ska det tilläggas att den tidigare forskning som presenterats i huvudsak är gjord för över 10 år sen. Efter det har våldtäktsparagrafen, 6:1 BrB, genomgått två betydande reformer (se Prop. 2004/05:45 och Prop. 2012/13:111) samtidigt som debatten kontinuerligt fortsatt i media. Detta till trots visar uppsatsens resultat på hur det fortfarande finns kvar normer i de svenska domstolarna som i dagens Sverige kränker kvinnor som blivit utsatta för våldtäkt. Wenneberg (2010:68) menar på att vi kan synliggöra dessa normföreställningar som finns genom att kritiskt granska ”verkligheten”. Därför måste debatten och den forskning som bedrivs inom området fortsätta tills den dag vi når ett jämställt rättssamhälle där kvinnor inte granskas och beskrivs utifrån normativa föreställningar kring hennes kön eller det brott hon utsatts för.

7.1 Framtida forskningsprojekt

Under arbetet med uppsatsen har det uppkommit en del tankar kring intressanta

forskningsprojekt att arbeta vidare på. Det främsta rör hur människor med en psykisk funktionsnedsättning framställs i sexualbrottsdomar (eller domar överlag). Enligt Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK 2014b) vid Uppsala universitet, är detta en särskilt utsatt grupp. Främst beroende på samhällets föreställningar om att människor med psykiska funktionsnedsättningar ses som opålitliga, asexuella eller hypersexuella (ibid). Genom arbetet med min egen uppsats kunde jag se en tendens kring detta i Marianas dom (det redogörs att hon har borderline och ADHD). Jag har dock för lite grund för att hävda att det finns en koppling till hennes psykiska funktionsnedsättning, men det var tillräckligt uppenbart för att vara intressant att forska vidare kring.

Referenslista

Ahrne, Göran & Svensson, Peter (2011). Kvalitativa metoder i samhällsvetenskapen. I Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red.) (2011). *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber

Andersson, Ulrika (2004). *Hans (ord) eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*. Diss. Lund: Univ., 2004.

Asp, Petter (2010). Våldtäkt ett rättsligt perspektiv. I *Antologi: sju perspektiv på våldtäkt*. 1. uppl. (2010). Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1998). *Kunskapssociologi: hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. 2. uppl. Stockholm: Wahlström & Widstrand

Bryman, Alan (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber

BRÅ (2016). "Våldtäkt och sexualbrott" (elektronisk). Tillgänglig: <https://www.bra.se/bra/brott-och-statistik/valdtakt-och-sexualbrott.html> (hämtad 2016-05-21)

Christie, Nils (2001). Det idealiska offret. I Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (red.) (2001): *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.

Diesen, Cristian (2005). Principen om likheten inför lagen. I: Christian Diesen, Claes Lernestedt, Torun Lindholm och Tove Pettersson (red.) *Likhet inför lagen*. Stockholm: Natur och Kultur

Expressen (2015). "Advokatens protest: Beskriv kalsongerna" (elektronisk). Tillgänglig: <http://www.expressen.se/nyheter/advokatens-protest-beskriv-kalsongerna/> (Hämtad 2016-03-14).

Green, Simon (2007) Crime, Victimisation and Vulnerability. I Sandra Walklate (red.) *Handbook of Victims and Victimology*, Willan Publishing 2007.

Hirdman, Yvonne (2001). *Genus - om det stabila föränderliga former*. Liber AB: Malmö

Hirdman, Yvonne (1988). "Genussystemet -reflexioner kring kvinnors sociala underordning". I *Kvinnovetenskaplig tidskrifter*. Nr 3. Sida 49-63

Jeffner, Stina (1998). *Liksom våldtäkt typ: om ungdomars förståelse av våldtäkt*. Stockholm: Brevskolan

Johansson, Anna & Öberg, Peter (2008). Biografi och livsberättelseforskning. I Meeuwisse, Anna, Swärd, Hans, Eliasson-Lappalainen, Rosmari & Jacobsson, Katarina (red.) (2008). *Forskningsmetodik för socialvetare*. 1. utg. Stockholm: Natur & kultur

Jägervi, Lotta (2016). *Villiga stödjare och motvilliga offer: självpresentation och identitetsskapande hos stödjare och brottsoffer*. Diss. Lund : Lunds universitet

Jönson, Håkan (2010). *Sociala problem som perspektiv. En ansats för forskning i socialt arbete*. Malmö: Liber

Lander, Ingrid (2003). Genus, normalitet och avvikelse. Med kroppen som utgångspunkt. I Ingrid Lander, Tove Pettersson & Eva Tiby (red.) *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*. Lund: Studentlitteratur

Mattsson, Tina (2010). *Intersektionalitet i socialt arbete: teori, reflektion och praxis*. 1. uppl. Malmö: Gleerup

May, Tim (2001). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur

NCK (2014a). "Kunskapsbanken, män som våldtäktsoffer" (elektronisk). Tillgänglig: http://www.nck.uu.se/Kunskapscentrum/Kunskapsbanken/amnen/Sexuellt_vald/Man_som_valdtaktsoffer/ (2016-05-18).

NCK (2014b). "Kunskapsbanken, sexuellt våld" (elektronisk). Tillgänglig: http://www.nck.uu.se/Kunskapscentrum/Kunskapsbanken/amnen/Sexuellt_vald/Sexuellt_vald/ (2016-04-30).

Nordh, Roberth (2009). *Bevisrätt A: allmänna bevisfrågor: om ansvaret för bevisning, vittne, syn, sakkunnig m.m.*, Uppsala: Iustus

Prop. 2004/05:45

Prop. 2012/13:111

RFSU (2009). "BDSM" (elektronisk). Tillgänglig: <http://www.rfsu.se/sv/Sex--relationer/Sexteknik-och-praktik/BDSM/> (hämtad 2016-05-15).

Schlytter, Astrid (1999). *Kön och juridik i socialt arbete: tillämpningen av 3 § LVU på länsrättsnivå*. Lund: Studentlitteratur

SFS 1942:740. *Rättegångsbalken*

SFS1962:700. *Brottsbalken*

SFS 2001:453. *Socialtjänstlagen*

Smart, Carol (1995). *Law, crime and sexuality. Essays in feminism*. London: Sage Publications.

SOU 2015:55. *Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck*.

Sutorius, Helena (1999) Södertäljemålet och frågan om kvinnors sexuella självbestämmanderätt. I Granström, Görel (red.) *Lika inför lagen?: rätten ur ett genusperspektiv*. Uppsala: Iustus

Svensson, Kerstin (2007). Normer, normalitet och normalisering. I Kerstin Svensson (red.) *Normer och normalitet i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur

Sveriges domstolar (2016). "Besöka en rättegång" (elektronisk). Tillgänglig: <http://www.domstol.se/brott--straff/besoka-en-rattegang/> (hämtad 2016-03-18).

Vetenskapsrådet (u.å.) ”Forskningsetiska principer – inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning” (elektronisk). Tillgänglig:

http://lincs.gu.se/digitalAssets/1268/1268494_forskningsetiska_principer_2002.pdf (Hämtad 2016-03-17).

Wendt, Maria (2010) Våldtäkt som demokratiproblem. Förändring och stabilitet i politik och debatt. I *Antologi: sju perspektiv på våldtäkt*. 1. uppl. (2010). Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet.

Wendt, Maria & Åse, Cecilia (1996). *Politikens paradoxer - En introduktion till feministisk politisk teori*. Bjarred: Akademia Adacta AB

Wennberg, Suzanne (2014). *Introduktion till straffrätten*. 10., rev. uppl. Stockholm: Norstedts juridik.

Wenneberg, Søren Barlebo (2010). *Socialkonstruktivism: positioner, problem och perspektiv*. 2. uppl. Malmö: Liber.

Åklagarmyndigheten (2016). ”Från brott till åtal” (elektronisk). Tillgänglig: https://www.aklagare.se/om_rattsprocessen/aklagarens-roll1/ (hämtad 2016-05-11).

Östnäs, Anders (2007). Norm och normalisering inom handikappvetenskap och handikappidrott. I Kerstin Svensson (red.) *Normer och normalitet i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur

Rättsfall

NJA 1962 s. 171

NJA 2010 s 671

Teman och analysfrågor

Allmänt

- Är det en friande dom?
- Är det en fällande dom?
- Hur många gärningsmän är inblandade?
- Finns det vittnen till våldtäkten?
- Finns det ”övriga” vittnen?
- Var sker våldtäkten?

Kvinnans och mannens relation

- Hur kommer kvinnan och mannen i kontakt med varandra?
- Har de en relation?
- Vilken form av relation har de i så fall? Sexuell, vänskapsrelation eller partner?
- Vilken vikt läggs vid deras relation/icke relation?
- Har en eventuell relation någon betydelse för hur kvinnan beskrivs?

Kvinnans sexualitet

- Hur framställs kvinnans sexualitet?
- Hur framställs kvinnan utifrån sin sexualitet?
- Beskrivs kvinnans tidigare sexuella erfarenhet?
- Beskrivs kvinnans sexuella erfarenheter efter våldtäkten?

Mannens sexualitet

- Hur framställs mannens sexualitet?
- Hur framställs mannen utifrån sin sexualitet?
- Beskrivs mannens tidigare sexuella erfarenhet?
- Beskrivs mannens sexuella erfarenheter efter våldtäkten?

Kvinnans beteende

- Vad gör kvinnan innan våldtäkten?
- Vad gör kvinnan under våldtäkten?
- Vad gör kvinnan efter våldtäkten?

- Vilken betydelse tillskrivs kvinnans beteende före våldtäkten?
- Vilken betydelse tillskrivs kvinnans beteende efter våldtäkten?
- Vilken betydelse tillskrivs kvinnans beteende under våldtäkten?
- Anmäler kvinnan våldtäkten direkt?
- Berättar kvinnan om våldtäkten för någon direkt?
- Hur ser mannen på kvinnans beteende?
- Hur ser kvinnan på sitt beteende?
- Tar man upp kvinnans klädsel?
- Vad tar man upp om kvinnans klädsel?
- Är kvinnan alkohol/drogpåverkad?
- Vad tar man upp om kvinnans alkohol/drogpåverkan?

Mannens beteende

- Vad gör mannen innan våldtäkten?
- Vad gör mannen under våldtäkten?
- Vad gör mannen efter våldtäkten?
- Vilken betydelse tillskrivs mannens beteende före våldtäkten?
- Vilken betydelse tillskrivs mannens beteende efter våldtäkten?
- Vilken betydelse tillskrivs mannens beteende under våldtäkten?
- Tar man upp mannens klädsel?
- Vad tar man upp om mannens klädsel?
- Är mannen alkohol/drogpåverkad?
- Vad tar man upp om mannens alkohol/drogpåverkan?

Kvinnan som medbrottsling

- Ifrågasätts kvinnans beteende?
- Hur ser mannen på kvinnans ”ansvar” för våldtäkten?
- Ser mannen kvinnans kropp som en rättighet?
- Hur ser kvinnan på sitt ”ansvar” för våldtäkten?
- Ifrågasätter kvinnan sitt eget beteende?
- Följde kvinnan med mannen frivilligt?
- Kan man urskilja ”förmildrande omständigheter” för våldtäkten?

Vems liv och berättelse?

- Vems beskrivning av våldtäkten tar mest plats?
- Vems liv är det som i högsta grad granskas?
- Vems beteende är det som främst granskas?
- Vem fokuserar vittnena på?

Bilaga 2

Längre sammanfattning av domar

I sammanfattningarna benämns kvinnan med sitt kodnamn. Förövaren benämns som ”mannen”. Sammanfattningarna är av etiska skäl anonymiserade så detaljer och platser skiljer sig åt från originaltexten, de ändringar som gjorts påverkar dock inte innehållet i texten, (se vidare avsnitt 5.6)

Mariana

Åklagaren yrkar på våldtäkt. Mariana och mannen är sedan tidigare okända för varandra. De kommer i kontakt genom en frivilligorganisation som Mariana har sökt hjälp igenom. Mannen är frivilligt engagerad i organisationen och besöker Mariana hemma hos henne i syfte att stötta henne med en matkasse. Det är första gången de träffas, innan har de enbart hörts över telefon för att bestämma var mannen kan överlämna matkassen. Mariana berättar att mannen förgrep sig på henne efter att de hade samtalat en stund i köket. Mannen har erkänt att han och Mariana har haft samlag med varandra; oralt, vaginalt och analt. Han har förnekat att det förekommit våld eller tvång; samlaget har varit frivilligt. Mariana väljer att polisanmäla våldtäkten några timmar senare efter att hon blivit övertalad av en kompis att upprätta anmälan. Det finns inga vittnen till övergreppet däremot har man åberopat förhör med fem övriga vittnen. Åtalet ogillas. Domarna är eniga

Kajsa

Åklagaren yrkar på våldtäkt. Kajsa och mannen är bekanta sedan en tid tillbaka och har umgått ett par gånger tillsammans med andra. Kajsa och hennes kompis besöker mannen i hans lägenhet en kväll. Kajsa uppger att hon och hennes kompis blev bjudna på cannabis av mannen och att den kändes ovanligt stark. Kompisen somnar i soffan medans hon lägger sig på en madrass jämte mannen. Mannen börjar tafsa på henne och hon säger flera gånger att hon inte är intresserad. Kajsa uppger att hon känner sig kraftlös och inte klarar av att göra motstånd när mannens närmande blir grövre. Hon känner hur han genomför vaginalt samlag med henne samtidigt som hon domnar bort. När hon vaknar har hon ont och blöder. Kajsa berättar senare för en kompis om det som inträffat som uppmanar henne att anmäla X. Kajsa väljer att polisanmäla våldtäkten efter två månader eftersom hon till en början var rädd att inte bli trodd. Mannen förnekar att det överhuvudtaget förekommit samlag och att det var Kajsa som mot hans vilja tafsade och gjorde närmanden mot honom. Det finns inga vittnen till

våldtäkten, däremot vittnar tio övriga vittnen, varav en IT-tekniker som analyserat parternas telefontrafik med varandra. Fällande dom. Rätten är enig.

Amalia

Åklagaren yrkar på våldtäkt, alternativt försök till våldtäkt. Amalia och gärningsmannen har känt varandra i ett par år. De umgås som vänner men har under de senaste åren haft en mer sporadisk kontakt. Kvinnan besöker den aktuella kvällen mannen i hans bostad då hon är orolig för en gemensam väns beteende och vill diskutera hur de ska hantera situationen. Parterna satt och pratade och umgicks i ett par timmar när de blev sentimentala och ledsna över saker som inträffat. Amalia beskriver hur mannen förändras och blir aggressiv efter att hon försökt trösta honom. Mannen börjar slita i Amalias kläder och hår samtidigt som han tafsar på hennes kropp. Hon är inte intresserad av sex och ber honom sluta. Hon beskriver hur mannen försöker stoppa in sina fingrar i hennes könsorgan, Amalia är osäker på om hans fingrar är inne i hennes slida eller om han ”enbart” rör vid den. Misshandeln fortsätter och blir grövre samtidigt som mannen försöker trycka in sin penis i Amalias mun utan att lyckas. En granne vittnar om hur han hör att det förekommer gräl i lägenheten och ringer polisen. Grannen hittar sedan kvinnan ute på gården där hon ligger ner på marken. Gärningsmannen hävdar att han slagit kvinnan i nödvärn och förnekar att han försökt våldta Amalia. Döms för försök till våldtäkt och misshandel. Kan ej utläsa om rätten är enig eller skiljaktig.

Stina

Åklagaren yrkar på våldtäkt. Stina och mannen får kontakt med varandra genom en köp- och säljsajt. Mannen har sålt tabletter till henne och de har därför träffats några enstaka gånger. Stina åkte hem till mannen för att hjälpa honom att tolka en intervju. När Stina kommer hem till honom puttar han ner henne i sängen och våldtar henne. Stina gör motstånd och slår mot mannen. Hon lyckas sedermera få honom att avbryta våldtäkten genom att hon låtsas sig vara frivillig till sex men att hon behövde en paus. Amelia upprättar en polisanmälan efter att hon blivit övertalad av en väninna. Det finns inga vittnen i målet. Fällande dom. Rätten var enig

Vera

Åklagaren yrkar på våldtäkt. Vera är på besök hos en kompis som har bjudit in folk på fest. Mannen är också med på festen. Han och Vera har träffats en gång tidigare när han körde henne till flygplatsen. Både Vera och mannen sover över hos den gemensamma kompis

tillsammans med några andra. Vera och mannens dotter lägger sig för att sova i en bäddsoffa. Vera uppger att hon vaknar av att mannen våldtar henne och att hon knuffar bort honom och springer in till toaletten. På morgonen berättar Vera för den gemensamma vännen att mannen har förgripit sig på henne. Mannen förnekar våldtäkten och säger att han inte minns något av kvällen. Han kräver att Vera undersöks och de åker till sjukhuset där det upprättas en polisanmälan. Mannen har i först hand gjort gällande att händelsen inte ägt rum och i andra hand att han saknat uppsåt att agera på detta sätt. Det finns inga vittnen till våldtäkten, däremot vittnar fyra övriga vittnen. Fällande dom. Rätten var enig.

Linn

Åklagaren yrkar på våldtäkt. Linn och mannen lär känna varandra när hon genomför sin praktik. De bor på praktikplatsen och brukar umgås med varandra när arbetsdagarna har slutat. Båda uppger att de har en vänskaprelation. Mannen säger sig ha varit intresserad av Linn under en längre period. Linn berättar att mannen gjort flera närmanden men att det enbart har varit verbalt och att han alltid accepterat att hon inte varit intresserad av en närmare relation. En kväll umgås de tillsammans på mannens rum. Linn somnar med samtliga kläder på sig och vaknar sedan naken och känner att det svider i hennes underliv. Mannen sitter ovanför henne och hon har fått hans utlösning på magen. Hon knuffar bort honom och de pratar om det som inträffat. Mannen erkänner att de har haft sex men påstår att Linn hela tiden varit med på det och att hon inte sov. Efteråt går Linn till deras arbetsledare och upprättar en anmälan. Det finns inga vittnen till övergreppet, däremot åberopas förhör med tre övriga vittnen varav en är specialist på människors sömnvanor. Åtalet ogillas. Rätten var skiljaktig.

Anna

Åklagaren yrkar på våldtäkt. Anna och mannen går hem tillsammans till honom efter en utekväll. De känner inte varandra sen tidigare. Anna och mannen var själva i hans lägenhet, det hade varit tal om efterfest men det blev aldrig av. De lägger sig för att sova i varsin enda av sängen. Mannen gör närmande mot Anna och de inleder frivilligt sex med varandra. Efter en stund blir Anna rädd för mannen då han blir aggressiv, våldsam och hårdhänt, varvid hon ber honom flera gånger. Anna uppger att det inte fanns någon frivillighet i detta. Hon lyckas avbryta våldtäkten genom att låtsas behöva gå på toaletten där hon kontakter en vän. Hon upprättade en polisanmälan i samband med att hon berättat om övergreppet för sina vänner. Mannen påstår att de försökte ha samlag men att han inte fick full erektion och därför la sig på

sin sida av sängen för att sova. Han uppger att han inte har tagit hårt i Anna eller att han gjort henne illa. Det finns inga vittnen till våldtäkten, däremot vittnar 3 övriga vittnen. Åtalet ogillas. Rätten är skiljaktig.

Olivia

Åklagaren yrkar på våldtäkt. Olivia och mannen har haft kontakt via olika sociala medier. De stötte på varandra en kväll när de var ute på krogen. Det var första gången de träffades. Olivia följer med mannen till hans hotellrum för att ladda sin mobil så hon kan få tag på sina kompisar. De lägger sig i varsin säng och Olivia känner att hon slumrar till. Olivia beskriver hur mannen börjar tafsa på henne och hon försöker låtsas sova så han ska sluta. Hon känner hur mannen kryper ner i hennes säng och smeker hennes könsorgan. Olivia blir chockad och säger nej samtidigt som hon frågar vad han håller på med. Hon berättar att allt sedan går väldigt snabbt och att han våldtar henne medan hon nästan blir paralyserad av rädsla för vad som kommer hända. Hon säger nej efter att han har penetrerat henne ett antal gånger. Mannen slutar och går till sin säng. Olivia ringer en kollega som beställer en taxi till henne. Olivia beskriver hur det dagen efter gick upp för henne vad hon varit med om. Hon berättar för ett par vänner om det som hänt och de uppmuntrar henne till att polisanmäla händelsen. Olivia väljer att anmäla våldtäkten efter att hon fått stöd av en arbetskollega någon dag senare. Mannen har erkänt att det förekommit sexuella handlingar mellan honom och Olivia men att de varit frivilliga från dem båda. Han förnekar att det har förekommit samlag och att det har förekommit våld. Det finns inga vittnen till våldtäkten, däremot vittnar sex övriga vittnen. Åtalet ogillas. Rätten är enig.